

Република Србија
ВЛАДА
КАНЦЕЛАРИЈА ЗА ЉУДСКА И
МАЊИНСКА ПРАВА

Анализа спровођења Препорука Комитета за права особа са инвалидитетом у Републици Србији (друго допуњено издање)

Пројекат "Људска права за све" се финансира из буџета Републике Србије - Канцеларије за људска и мањинска права, као део програма „Спровођење антидискриминационих политика у Републици Србији за 2020. годину“.

***Анализа спровођења Препорука Комитета за права
особа са инвалидитетом у Републици Србији
(друго допуњено издање)***

Београд, 2020.

Назив публикације:

Анализа спровођења Препорука Комитета за права особа са инвалидитетом
у Републици Србији
(друго допуњено издање)

Назив пројекта:

„Људска права за све“

Донатор:

Канцеларија за људска и мањинска права
(средства из буџета Републике Србије)

Издавач:

Национална организација особа са инвалидитетом Србије (НООИС)

Аутор истраживања:

Др Дамјан Татић

Коаутор:

Иванка Јовановић

Корице и дизајн:

Тина Драгићевић

Обрада и штампа:

ФИНЕГРАФ доо Београд

Тираж:

300 примерака

ISBN 978-86-88639-10-1

Садржај:

Увод	5
<i>Опште одредбе (чланови 1- 4).....</i>	<i>7</i>
<i>Једнакост и одсуство дискриминације (члан 5).....</i>	<i>10</i>
<i>Жене са инвалидитетом (члан 6)</i>	<i>15</i>
<i>Деца са инвалидитетом (члан 7)</i>	<i>19</i>
<i>Подизање свести (члан 8).....</i>	<i>22</i>
<i>Приступачност (члан 9)</i>	<i>25</i>
<i>Ситуације ризика и ванредне хуманитарне ситуације (члан 11).....</i>	<i>31</i>
<i>Једнако признање лица пред законом (члан 12).....</i>	<i>33</i>
<i>Приступ правди (члан 13).....</i>	<i>35</i>
<i>Слобода и безбедност особе (члан 14)</i>	<i>37</i>
<i>Лична покретљивост (члан 20).....</i>	<i>48</i>
<i>Слобода мишљења и изражавања и приступ информацијама (члан 21)</i>	<i>50</i>
<i>Поштовање дома и породице (члан 23)</i>	<i>51</i>
<i>Образовање (члан 24)</i>	<i>53</i>
<i>Здравствена заштита (члан 25).....</i>	<i>60</i>
<i>Рад и запошљавање (члан 27).....</i>	<i>63</i>
<i>Адекватан животни стандард и социјална заштита (члан 28)</i>	<i>68</i>
<i>Учешће у политичком и јавном животу (члан 29)</i>	<i>69</i>
<i>Учешће у културном и спортском животу, рекреацији и слободним активностима (члан 30).....</i>	<i>71</i>
<i>Статистика и прикупљање података (члан 31)</i>	<i>72</i>
<i>Међународна сарадња (члан 32)</i>	<i>73</i>
<i>Спровођење и надзор на националном нивоу (члан 33).....</i>	<i>74</i>
<i>Закључци и препоруке.....</i>	<i>76</i>
<i>Summary</i>	<i>80</i>

Увод

Друго допуњено издање *Анализе спровођења Препорука Комитета за права особа са инвалидитетом у Републици Србији* је део пројекта „Људска права за све“ који се финансира из буџета Републике Србије – Канцеларије за људска и мањинска права, а као део програма „Спровођење антидискриминационих политика у Републици Србији за 2020. годину“. Пројекат спроводи Национална организација особа са инвалидитетом Србије (НООИС), а допуњено издање има за циљ да изворни текст (који је првобитно био урађен 2018. године у оквиру НООИС-овог пројекта „Од глобалних препорука до остваривања права особа са инвалидитетом у срединама у којима оне живе“, који се финансирао из буџета Републике Србије – Канцеларије за људска и мањинска права, а као део програма „Спровођење антидискриминационих политика у Републици Србији у 2018. години“) обогати анализом наставка спровођења Препорука Комитета за права особа са инвалидитетом у Републици Србији током 2019. и прве половине 2020. године. Тежиште ове анализе је на прописима и стратешким документима које је Србија усвојила у том периоду. Подаци доступни јавности прикупљени током припреме Стратегије унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године представљају значајан извор сазнања о положају особа са инвалидитетом у нашој земљи и емпиријски темељ допунске анализе спровођења Препорука Комитета Србији.

Експерт за област људских права и заштиту од дискриминације особа са инвалидитетом (уједно и члан Комитета за права особа са инвалидитетом у два мандата), др Дамјан Татић урадио је анализу, односно допуне анализе, а посебна пажња је посвећена прописима и стратешким документима донетим у последње 3 године, нарочито оним актима чије измене је Комитет препоручио, како би се установило у којој мери је правни и стратешки оквир измењен у складу са препорукама Комитета.

Подсећања ради, Конвенција о правима особа са инвалидитетом први је међународни уговор о људским правима усвојен под окриљем Уједињених нација у новом миленијуму. Генерална скупштина УН једногласно је усвојила Конвенцију и Опциони протокол уз њу 13. децембра 2006. године. После довољног броја ратификација Конвенција и Опциони протокол ступају на снагу у мају 2008. Србија је потписала ова два међународна уговора у децембру 2007, а ратификовала их је у мају 2009, после чега је Конвенција постала обавезујући део унутрашњег права наше земље.

У складу са одредбама Конвенције и смерницама Уједињених нација, Република Србија је у мају 2012. године поднела Комитету за права особа са инвалидитетом Иницијални извештај о спровођењу Конвенције о правима особа са инвалидитетом у Србији. Комитет је 5. и 6. априла 2016. године размотрио Иницијални извештај Србије, после анализе алтернативних извештаја Националне организације особа са инвалидитетом Србије (НООИС-а, у сарадњи са Центром за самостални живот особа са инвалидитетом Србије – ЦСЖ), канцеларије Заштитника грађана и извештаја из сенке других организација цивилног друштва и дијалога са државном делегацијом Србије. На основу свега тога, Комитет је усвојио Закључне опсервације са 32 препоруке Србији 21. априла 2016. год.

Надлежни органи државе, независне установе за заштиту људских права, НООИС и друге организације особа са инвалидитетом у последње три године радили су на промовисању и представљању ових препорука. Србија је, у складу са препорукама Комитета, пре две године Комитету поднела извештај о мерама предузетим на спровођењу две препоруке - у областима запошљавања и пословне способности, које су препознате као приоритетне.

Резултати ове анализе који показују докле се стигло са спровођењем препорука Комитета, треба да допрнесу даљем унапређењу положаја особа са инвалидитетом у РС уношењем препорука Комитета УН у стратешка докумена и прописе који се односе на особе са инвалидитетом.

Такође, резултати допунског истраживања, а нарочито сагледавање ефеката њихове примене у пракси, оснажиће особе са инвалидитетом у даљем заступању за њихову потпунију примену, подстаћи сарадњу ових особа преко њихових репрезентативних организација окупљених у НООИС-у и надлежних органа власти и независних органа за заштиту људских права на спровођењу Конвенције о правима особа са инвалидитетом.

Опште одредбе (чланови 1- 4)

1. Комитет је препоручио Србији да преиспита усклађеност својих прописа са одредбама Конвенције и да изврши потребне измене ради усклађивања, нарочито у областима процене инвалидности и сервиса подршке (преорука из параграфа 6 Закључних опсервација).

Ово је препорука коју би требало дугорочно и континуирано спроводити. Поред важећих прописа, неопходно је континуирано праћење нацрта нових прописа како би се осигурало да они буду у потпуности усклађени са одредбама Конвенције.

На жалост, ова препорука није увек доследно спровођена у пракси, а наша анализа је показала одређене недоследности у усклађивању нових прописа са одредбама Конвенције. Тако је у децембру 2017. усвојен нови Закон о финансијској подршци породици са децом. Чланом 12, став 7 тог Закона - остваривање права на накнаду зараде, односно плате за време одсуства због посебне неге о детету, условљено је непримањем додатка за помоћ и негу детета са инвалидитетом. Додатак за помоћ и негу је социјално давање, усмерено на покривање додатних трошкова инвалидности детета и не сме се везивати за права родитеља из области запошљавања. Ново законско решење родитељима деце са инвалидитетом која примају додатак за помоћ и негу ускраћује право на накнаду зараде, односно плате за време одсуства због посебне неге о детету због инвалидности њиховог детета, иако им Закон о раду омогућава одсуство управо ради посебне неге о детету. Члан 12, став 7 Закона о финансијској подршци породицама са децом није у складу са одредбама чланова 4 (опште обавезе - забрана укидања важећих права особа са инвалидитетом), 7 (заштита права деце са инвалидитетом), 23 (право на породични живот) и 28 (социјална заштита и адекватни стандард живљења) Конвенције о правима особа са инвалидитетом и у супротности је са препоруком из параграфа 6 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом.

Уставни суд Србије покренуо је поступак за оцену уставности спорног члана 12, став 7 Закона о финансијској подршци породици са децом и затражио од Народне скупштине да се изјасни о уставности спорне одредбе закона почетком 2019. године. На жалост, Народна скупштина није се изјаснила у прописаном року.

Закони о основном и средњем образовању ставили су велики нагласак на могућност школовања на даљину, што није у складу са принципом инклузивног образовања. Срећом, кровни Закон о основама система образовања и васпитања снажно афирмише идеју инклузивног образовања и предвиђа низ квалитетних решења која подстичу инклузију ученика са инвалидитетом у редовне школе.

И прописи којима се уређују ситуације ризика начелно воде рачуна о особама са инвалидитетом уз уважавање смерница из Сендаија за Стратешки оквир управљања ситуацијама ризика.

У циљу унапређења поступка процене радне способности Национална служба за запошљавање је спровела анализу поступка процене радне способности по филијалама у јануару 2016. године. У току је усаглашавање између надлежних институција око потписивања новог Споразума о сарадњи. У спровођењу процене радне способности у наредном периоду надлежне институције ће радити на унапређењу процедура укључујући и уједначавање приступа у поступању од стране комисија.

Ипак, још се није приступило могућим изменама и допунама Закона о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом.

У лето 2018. отворена је јавна расправа о изменама и допунама Закона о социјалној заштити, али нема назнака да ће се мењати Правилник о процени телесног оштећења.

Одредбе о изричитој забрани дискриминације систематично се уносе у нове законе, а изменама и допунама Кривичног законика појачана је заштита особа са инвалидитетом. О овоме ће бити више речи приликом анализе поштовања препорука које се односе на одредбе чланова 5, 6 и 13.

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да је препорука из параграфа 6 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији само делимично спроведена. Било би неопходно изменити низ прописа како би се правни оквир Србије у потпуности ускладио са одредбама Конвенције, нарочито у областима процене инвалидности и сервиса подршке, где би требало мењати Закон о социјалној заштити и Правилник о процени телесног оштећења.

2. Комитет је препоручио Србији да, уз консултације са особама са инвалидитетом преко њихових репрезентативних организација, промовише обуку о правима ових особа из Конвенције за стручњаке и особље које пружа услуге особама са инвалидитетом (преорука из параграфа 8 Закључних опсервација). Ово је препорука коју би требало дугорочно и континуирано спроводити.

Повереник за заштиту равноправности континуирано држи семинаре о заштити од дискриминације за службенике запослене у државној управи, у оквиру програма обуке Службе за управљање кадровима. Поред тога, у сарадњи са Министарством унутрашњих послова, одржан је циклус обука за полицијске службенике и службенице под називом „Препознавање и реаговање на дискриминацију“, са циљем бољег препознавања и реаговања полицијских службеника у случајевима дискриминације. У организацији Правосудне академије и Повереника организован је једногодишњи програм обуке судија и суткиња под називом „Тренинг за тренере у области недискриминације“, којим су обухваћене судије виших судова са територија све четири апелације, а обрађене су све теме које обухватају антидискриминаторне прописе, са нагласком на дискриминацију у области рада и запошљавања, као и образовања, а такође и на дискриминацију на основу пола/рода, верског опредељења и инвалидитета. Поред тога, одржане су обуке за матичаре и запослене у центрима за социјални рад и представнике локалних самоуправа у остваривању права у контексту забране дискриминације. Одржани су и тренинзи за инспекторе рада, као и низ семинара под називом „Заштита од дискриминације – препознавање и спречавање случајева дискриминације у раду органа јединица локалне самоуправе“.

Један од циљева формирања Групе за социјалну инклузију Министарства просвете, науке и технолошког развоја 2015. године (сада Група за образовање мањина, социјалну инклузију и заштиту од насиља и дискриминације) био је унапређивање компетенција запослених за квалитетно (инклузивно) образовање. У протеклом периоду су организовани стручни скупови на тему инклузивног образовања у свих 17 школских управа, а обавезни део презентације био је међународни оквир инклузивног

образовања у којем најзначајније место има Конвенција о правима особа са инвалидитетом.

Стручним скуповима на тему инклузивног образовања присуствовало је:

127 републичких и општинских просветних инспектора,
136 просветних саветника,
350 просветних саветника и саветника спољних сарадника,
80 директора предшколских установа,
250 стручних сарадника запослених у предшколским установама,
30 универзитетских професора са наставничких факултета и
137 представника релевантних институција са нивоа локалних самоуправа.

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања је увело обавезу похађања акредитованих програма обуке за професионалце у систему социјалне заштите. Систем акредитације садржан је и у Закону о социјалној заштити и уско повезан са процесом добијања лиценце за рад стручним радницима у овој области. Доношењем Закона о социјалној заштити, процес акредитације постао је значајна карика успостављања система квалитета. Акредитација програма обуке, односно програма пружања услуге, у смислу овог закона, јесте «поступак у коме се оцењује да ли програм обуке односно програм пружања услуге намењен стручним радницима и стручним сарадницима испуњава утврђене стандарде за акредитацију» (члан 191. Закона о социјалној заштити). Акредитацију програма обуке за запослене у социјалној заштити, преко Одбора за акредитацију, обавља Републички завод за социјалну заштиту.

Упркос ових напора и мера које се предузимају, стручњаци и особље који пружају услуге особама са инвалидитетом још увек нису у довољној мери усвојили приступ инвалидности заснован на људским правима. Тако је Повереница за заштиту равноправности утврдила дискриминаторско поступање председавајуће Комисије за процену радне способности у Новом Саду у поступку по притужби за дискриминацију на основу инвалидитета. Током 2017. и 2018. различити органи власти у Крушевцу, Новом Саду и Београду су организовали скупове посвећене положају и правима особа са инвалидитетом у недовољно приступачним објектима.

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да су надлежни органи предузели низ мера на спровођењу препорука из параграфа 8 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији, али да је нужан наставак континуираног рада на обезбеђивању обуке за стручњаке, пре свега у оквиру обавезног стручног усавршавања. Неопходно је детаљније анализирати садржаје програма стручног усавршавања и допунити их уколико не посвећују довољно пажње промовисању одредби Конвенције.

Једнакост и одсуство дискриминације (члан 5)

3. Комитет је препоручио Србији да преиспита законодавни оквир и пропише да одбијање пружања разумних прилагођавања у свим областима представља забрањени акт дискриминације (препука из параграфа 10 Закључних опсервација). Такође је препоручио поопштравање санкција за починиоце дискриминације.

Приликом анализе прописа Србије, Комитет је пропустио да утврди да Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом већ предвиђа пружање разумних прилагођавања у областима рада, запошљавања, приступа јавним површинама, објектима и услугама намењеним јавности. Ипак било би неопходно изричито прописати да ускраћивање пружања разумних прилагођавања у областима здравствене и социјалне заштите, образовања и васпитања, информација и комуникација представља забрањени акт дискриминације.

Изменама Кривичног законика кривично дело повреде равноправности редефинисано је како би дискриминација на основу инвалидитета постала кривично дело. Ова измена је извршена на иницијативу Националне организација особа са инвалидитетом Србије.

Међутим, упркос добром законском оквиру и даље има места за побољшање. У Републици Србији, концепт *разумног прилагођавања*¹ још увек није адекватно разрађен, а није експлицитно прописано да је одбијање разумног прилагођавања облик дискриминације на основу инвалидитета, што је супротно међународној пракси у овој области, те би закон у том смислу требало допунити.²

Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године посвећује велику пажњу спречавању дискриминације и обезбеђивању равноправности. Обезбеђено уживање права особа са инвалидитетом на пословну способност и породични живот на равноправној основи са другима и ефикасана заштита од дискриминације, насиља и злостављања је посебни циљ 2 ове Стратегије. Овај посебни циљ оствариће се између осталог активном борбом против свих облика дискриминације, укључујући и вишеструку и интерсекцијску дискриминацију особа са инвалидитетом, обезбеђењем већег нивоа заштите од дискриминације и свих видова насиља и злостављања у породичном и институционалном окружењу, изједначавањем могућности у приступу правди и остваривању права на правично суђење, подизањем свести јавности о дискриминацији особа са инвалидитетом и радом на превазилажењу стереотипа и предрасуда према особама са инвалидитетом, нарочито међу професионалцима у органима јавне власти, правосуђу, у сектору пружања јавних услуга, рада и запошљавања, пружањем циљане финансијске подршке пројектима и програмима удружења грађана које се баве

¹ Члан 2. став 1. тачка 4. Конвенције о правима особа са инвалидитетом. Разумно прилагођавање означава неопходно и адекватно модификовање и усклађивање којим се не намеће несразмерно, односно, непотребно оптерећење, тамо где је то у конкретном случају потребно, како би се обезбедило да особе са инвалидитетом уживају, односно, остварују равноправно са другима сва људска права и основне слободе.

² Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године, стр. 11

проблемима дискриминације и насиља према особама са инвалидитетом, посебно насиља према женама са инвалидитетом.³

Нацртом закона о изменама и допунама Закона о забрани дискриминације из 2019. године није предвиђена измена и допуна одредаба које се тичу дискриминације особа са инвалидитетом. Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у одговору на упитник НООИС-а (2018. године) изнело је став да се „измене и допуне, свакако, не би могле извршити коришћењем термина „разумно прилагођавање“ због своје неодређености“. Ово Министарство сматра да је „у погледу обезбеђивања доступности информација, јавних површина и услуга ефективнија мера уношење антидискриминаторних норми у посебне законе који регулишу различите области од интереса за особе са инвалидитетом“.

Ради обезбеђивања недискриминације особа које се крећу уз помоћ пса водича донет је Правилник о ближим условима и начину коришћења објеката у јавној употреби у области здравствене заштите од стране особе која се креће уз помоћ пса водича („Службени гласник РС“, број 87 од 19. октобра 2015.).

Министарство просвете, науке и технолошког развоја је припремило и усвојило „Правилник о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања“ („Службени гласник РС“, бр. 22/2016), фебруара 2016. Формирана је и Радна група која ће припремити Упутство за примену овог Правилника. Радна група је састављена од експерата/киња из релевантних сектора Министарства просвете, науке и технолошког развоја, Канцеларије за људска и мањинска права, Министарства државне управе и локалне самоуправе, Министарства здравља, Министарства правде, Тима за смањење сиромаштва и социјално укључивање док су у улози посматрача представници/це Заштитника грађана и Повереника за заштиту равноправности.

Влада Републике Србије усвојила је Акциони план за примену Стратегије превенције и заштите од дискриминације за период од 2014. до 2018. године, чиме се Република Србија определила за системску изградњу институционалног и законодавног оквира као и механизма борбе против дискриминације.

Савет за праћење реализације Акционог плана за примену Стратегије превенције и заштите од дискриминације за период од 2014. до 2018. године, као повремено радно тело Владе, одлуком од 13.8.2015. године прати напредак у извршењу мера, спровођењу активности, поштовању предвиђених рокова и благовремено упозорава на изазове у извршењу мера у оквиру реализације Акционог плана. Овај Савет је усвојио четири извешаја о праћењу имплементације Акционог плана за примену Стратегије превенције и заштите од дискриминације за период од 2014. до 2018. године. У Стратегији превенције и заштите од дискриминације, чије је трајање истекло, особе са инвалидитетом препознате су као једна од група која се у Републици Србији налази у неповољном положају.⁴ Није доступна финална евалуација спровођења Стратегије превенције и заштите од дискриминације, али је у евалуацији која је урађена у октобру

³ Оп. Цит, стр. 69-70.

⁴ Образован је Савет за праћење реализације Акционог плана за примену Стратегије превенције и заштите од дискриминације за период од 2014. до 2018. године

2017. године констатовано да у Акционом плану постоји 17 мера које су усмерене ка особама са инвалидитетом, од чега је девет мера реализовано (52,9%), а шест мера је делимично реализовано (35,3%).⁵

Канцеларија за људска и мањинска права Владе је у сарадњи са Тимом за људска права УН у Србији израдила Анализу примене Стратегије, која обухвата процену ефеката и утицаја реализације мера за сваку осетљиву групу из перспективе одређене области. Изради документа су претходили састанци са запосленима у локалним самоуправама, организацијама цивилног друштва, као и контакт особама задуженим за праћење Акционог плана у својим ресорима.

Истраживања⁶ показују да се особе са инвалидитетом препознају као најдискриминисанија група у Републици Србији. Највећи број представника органа јавне власти (43,4%) сматра да су особе са физичким инвалидитетом најчешће изложене дискриминацији, а да следе особе са интелектуалним инвалидитетом (41,9%). Поред тога, у годишњим извештајима о стању људских права у Републици Србији,⁷ указује се на низ проблема и изазова са којима су суочени мушкарци, жене, дечаци и девојчице са инвалидитетом, као и на распрострањену дискриминацију особа са инвалидитетом у свим областима друштвеног живота. У годишњим извештајима о напретку Републике Србије наведено је да је неопходно побољшати ситуацију особа из најдискриминисанијих група, укључујући и особе са инвалидитетом.⁸

У Редовном годишњем извештају Повереника за заштиту равноправности Народној скупштини Републике Србије за 2017. годину⁹, Повереник је, на основу сагледаног стања и броја поднетих притужби, дао препоруке за унапређење равноправности особа са инвалидитетом носиоцима јавне власти. Између осталог, Повереник је препоручио усвајање Закона о бесплатној правној помоћи, којим ће се обезбедити делотворан приступ правди, без дискриминације по било ком основу, укључујући и приступ правди за жртве дискриминације, као и интензивирање рада на унапређивању архитектонске и информационе приступачности и примену универзалног дизајна у свим областима, са циљем омогућавања приступа особама са инвалидитетом јавним објектима и површинама, превозу, информацијама, комуникацијама и услугама.

Током 2016. године Поверенику за заштиту равноправности поднете су 82 притужбе због дискриминације на основу инвалидитета, што чини 12,9% укупног броја поднетих притужби. Инвалидитет као основ дискриминације је, поред дискриминације на основу пола, био један од два најчешћа основа дискриминације по броју поднетих притужби у 2016. години.

⁵ Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године, стр 4.

⁶ Однос представника органа јавне власти према дискриминацији у Србији, Повереник за заштиту равноправности, Београд, 2018

⁷ Људска права у Србији 2018 – право, пракса и међународни стандарди људских права, Београдски центар за људска права, Београд, 2019

⁸ <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-serbia-report.pdf>

⁹ Доступан на: <http://ravnopravnost.gov.rs/izvestaji/>

У току 2017. године поднето је 114 притужби због дискриминације на основу инвалидитета, што чини 18% од укупног броја поднетих притужби, а инвалидитет као основ дискриминације, према поднетим притужбама у 2017. години, био је на првом месту.

У 2018. години овај тренд се наставио. Поверник је до 30.6.2018. године примио укупно 528 притужби, од чега 234 притужби због дискриминације на основу инвалидитета.

У току 2019. године у 118 притужби Повернику инвалидитет је наведен као основ дискриминације, што представља 16,2% од укупног броја основа наведених у свим притужбама. Инвалидитет као основ дискриминације се већ годинама налази у самом врху по броју поднетих притужби. Највећи број притужби због дискриминације на основу инвалидитета у 2019. години поднето је због дискриминације у поступцима пред органима јавне власти – 21,9%, затим следи област социјалне заштите са 37,7% поднетих притужби, област пружања јавних услуга или при коришћењу објеката и површина – 32,5% поднетих притужби. У поступку запошљавања и на раду поднето је 6,9% притужби, док је у области образовања и стручног оспособљавања поднето 11,9% притужби. Поред наведених следе области здравствене заштите, културе, уметности, спорта, становања и друге области са мањим бројем притужби. Такође, притужбе су претежно подносила физичка лица.¹⁰

Повећан број притужби не значи да су особе са инвалидитетом више дискриминисане него претходних година, већ указује на већу оснаженост особа са инвалидитетом и њихових удружења да препознају дискриминацију и затраже заштиту. Највећи број притужби се односи на постојање физичких баријера које онемогућавају особама са инвалидитетом да користе одређене услуге или објекте - архитектонске баријере, па је тако у 2018. години од укупно примљене 234 притужбе, 183 притужбе због архитектонских баријера.

Табела: Преглед броја притужби због дискриминације на основу инвалидитета по годинама и областима

Области	2016.		2017.		до 30.6.2018.	
рад и запошљавање	14	(6,2%)	19	(12,8%)	9	(4%)
Пружање услуга, коришћење објеката и површина	18	(31,7%)	27	(35,5%)	189	(84,3%)
поступци пред органима јавне власти	9	(10,9%)	26	(18,6%)	8	(3,6%)
образовање и стручно оспособљавање	24	(36,9%)	17	19,3%)	5	(2,2%)
здравствена заштита	3	(3,6%)	7	(6,1%)	3	(1,3%)
социјална заштита	3	(3,6%)	6	(5,3%)	3	(1,3%)
Остало	11		12		7	
Укупно	82	(12,9%)	114	(18%)	224	(42,4%)

По препорукама Поверника датим у појединачним случајевима, у 2016. години је поступљено у 76,7%, а по препорукама мера за остваривање равноправности у 93,9%. У Повереник је у току 2017. године, у складу са својим надлежностима, покренуо и парнични поступак (стратешку парницу) због дискриминације жене која је отпуштена

¹⁰ Годишњи извештај Повереника за равноправност за 2019. годину, стр. 25. Доступан на: <http://ravnopravnost.gov.rs/izvestaji/>

са посла због свог здравственог стања на основу којег јој је утврђен инвалидитет. Стратешком парницом се омогућава заступање индивидуалних интереса ради остварења ширег друштвеног циља, односно на овај начин се путем судских пресуда остварује шира друштвена промена, врши утицај на правну праксу и јавне политике и унапређује положај дискриминисаних друштвених група.

Сагледавајући потешкоће са којим се сусрећу особе са инвалидитетом, Повереник је 2017. године упутио и 107 препорука мера за остваривање равноправности особа са инвалидитетом. Највећи број препорука мера (96) упућен је пружаоцима медијских услуга да у складу са својим финансијским и техничким могућностима свој програм и садржај учине доступним особама оштећеног слуха, односно особама оштећеног вида, као и да раде на стварању услова за омогућавање праћења аудио – визуелних медијских услуга обезбеђивањем дневног праћења доступног програма и садржаја у највећој могућој мери. Такође, поступајући по притужби, Повереник је дао препоруку мера за остваривање равноправности Министарству правде и Јавнобележничкој комори, на основу које је извешена допуна Јавнобележничке тарифе и прописано да јавном бележнику не припада увећана награда за учешће позваних сведока и тумача у састављању јавнобележничке исправе за слабовиду странку и странку која није у стању да чује или говори. У циљу обезбеђивања приступачности, Повереник је у 2019. години, поступајући по притужбама грађана и грађанки, донео неколико мишљења у којима је утврдио дискриминацију особа са инвалидитетом због постојања физичких баријера које онемогућавају самосталан приступ објекту и услугама, а забрињавајуће је да медицински приступ инвалидитету још није напуштен у пракси и да се особе са инвалидитетом и даље углавном посматрају кроз инвалидитет уз претпоставку неспособности. Није ретка ни пракса покретања поступка за потпуно лишење пословне способности лица или продужења вршења родитељског права. Поред поступања по притужбама грађана, Повереник је у току 2019. године упутио укупно 192 препоруке мера за остваривање равноправности органима јавне власти и другим лицима по овом основу дискриминације, од којих је 70 упућено појединим образовним, здравственим установама и установама за рехабилитацију, установама културе и другим установама, а поводом обезбеђивања приступачности објеката и услуга особама са инвалидитетом.¹¹

Заштитник грађана Републике Србије није до сада примао притужбе у којима се указивало на ускраћивање разумних прилагођавања. Примео је 17 притужби које се односе на архитектонски приступ објектима у периоду од 2016. године (закључно са 16.07.2018. године). О овим притужбама биће више речи приликом анализе спровођења препорука везаних за члан 9.

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да су надлежни органи предузели низ мера на спровођењу препорука из параграфа 10 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији, али да је неопходно наставити са напорима и континуирано радити на сузбијању дискриминације особа са инвалидитетом. Измене Кривичног законика представљају директно спровођење препорука Комитета, али је неопходно изменити прописе и из области образовања и здравствене заштите, као и предвидети да ускраћивање разумних прилагођавања у тим областима представља забрањени акт дискриминације

¹¹ Ибид.

Жене са инвалидитетом (члан 6)

4. Комитет је Србији препоручио да укључи питање жена са инвалидитетом у политику и прописе о родној равноправности, предузме мере на искорењивању вишеструке интерсекцијске дискриминације жена са инвалидитетом и заштити их од насиља и злостављања, одржава консултације са женама са инвалидитетом преко њихових репрезентативних организација и уложи значајна средства у подстицање запошљавања жена са инвалидитетом, обезбеди им приступ правди, образовању, здравственој заштити (преорука из параграфа 12 Закључних опсервација).

Изменама Кривичног законика 2016. године поштрене су казне за кривично дело обљубе над немоћним лицем. Ова измена је извршена на иницијативу Националне организације особа са инвалидитетом Србије.

Ратификована је Истанбулска конвенција која се бави заштитом жена од насиља, укључујући спречавање насиља у породици. Овај општи инструмент међународног права пружа подршку и женама са инвалидитетом изложеним насиљу.

Усвојен је Закон о спречавању насиља у породици. Циљ овог закона је да на општи и јединствен начин уреди организацију и поступање државних органа и установа и тиме омогући делотворно спречавање насиља у породици и хитну, благовремену и делотворну заштиту и подршку жртвама насиља у породици (члан 2.). Спречавање насиља у породици састоји се од скупа мера којима се открива да ли прети непосредна опасност од насиља у породици и скупа мера које се примењују када је непосредна опасност откривена (члан 3.). За спречавање насиља у породици и пружање заштите и подршке жртвама насиља у породици и жртвама кривичних дела одређених овим законом надлежни су полиција, јавна тужилаштва, судови опште надлежности и прекршајни судови, као надлежни државни органи, и центри за социјални рад, као установе. Поред надлежних државних органа и центара за социјални рад, у спречавању насиља у породици, преко давања помоћи и обавештавања о насиљу, као и пружању подршке жртвама насиља учествују и друге установе у области дечије, социјалне заштите, образовања, васпитања и здравства, као и тела за родну равноправност на нивоу локалних самоуправа. Подршку жртвама насиља у породици и жртвама кривичних дела одређених овим законом могу да пруже и друга правна и физичка лица и удружења (члан 7.). Државни органи и установе надлежне за примену овог закона дужни су да брзо, делотворно и координисано спречавају насиље у породици и вршење кривичних дела одређених овим законом и да пруже жртви заштиту, правну помоћ и психосоцијалну и другу подршку ради њеног опоравка, оснаживања и осамостаљивања (члан 12.). Државни органи и установе надлежни за примену овог закона дужни су да у првом контакту са жртвом насиља у породици или жртвом кривичног дела из овог закона дају жртви потпуна обавештења о органима, правним лицима и удружењима који јој пружају заштиту и подршку, на начин и на језику који жртва насиља разуме (члан 29.). Жртва насиља у породици и жртва кривичног дела из овог закона има право на бесплатну правну помоћ (члан 30.). По пријему процене ризика којом је установљена непосредна опасност од насиља у породици, група за координацију и сарадњу израђује индивидуални план заштите и подршке жртви, који садржи целовите и делотворне мере заштите и подршке жртви, али и другим члановима породице којима је подршка потребна. У изради индивидуалног плана заштите и подршке жртви учествује и жртва, ако то жели и ако то дозвољава њено емотивно и физичко стање.

Мере заштите морају да пруже безбедност жртви, да зауставе насиље, спрече да се оно понови и заштите права жртве, а мере подршке да омогуће да се жртви пружи психосоцијална и друга подршка ради њеног опоравка, оснаживања и осамостаљивања. Индивидуалним планом заштите и подршке жртви одређују се извршиоци конкретних мера и рокови за њихово предузимање, као и план праћења и процене делотворности планираних и предузетих мера. Индивидуални план заштите и подршке жртви израђује се и за жртве кривичних дела из овог закона (члан 31.).

Ове опште мере пружају подршку и женама и деци са инвалидитетом изложеним насиљу, али специфична перспектива инвалидности није у довољној мери узета у обзир.

Нацрт закона о родној равноправности садржи одредбу која регулише област једнаких могућности при запошљавању и која гласи: „Не сматра се дискриминацијом прављење разлике, искључивање или давање првенства због особености одређеног посла код кога пол односно род лица представља стварни и одлучујући услов обављања посла, ако је сврха која се тиме жели постићи оправдана, као и предузимање мера заштите према појединим, рањивим категоријама лица као што су жене, труднице, породиље, родитељи, малолетници, особе са инвалидитетом и други.“ Идентична одредба постоји у члану 16. став 3. Закона о забрани дискриминације.

Нацртом закона о родној равноправности нису предвиђени посебни чланови који посебно уређују заштиту права жена са инвалидитетом, као што их нема ни у постојећем закону о Равноправности полова. Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у одговору на упитник НООИС-а изнело је став да се „адекватна правна заштита жена са инвалидитетом може постићи применом позитивних прописа из области родне равноправности и Закона о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом. Стратегија превенције и заштите од дискриминације 2014-2018. препознаје девет осетљивих друштвених група одређених на основу личног својства. Било би крајње нецелиходно законом предвидети посебну правну заштиту за сваку од могућих комбинација два или више личних својстава. Конкретно, жене са инвалидитетом препознате су у Стратегији превенције и заштите од дискриминације 2014.-2018. и Националној Стратегији за родну равноправност 2016.-2020.“

Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године предвиђа превенцију и заштиту особа са инвалидитетом од насиља и злостављања, посебно превенцију и заштиту жена са инвалидитетом од насиља. Ова мера обухвата подизање свести јавности о проблему насиља и злостављања особа са инвалидитетом, посебно жена са инвалидитетом, у породичном/партнерском, институционалном и ванинституционалном контексту и унапређење њихове информисаности о механизмима заштите од свих облика насиља и злостављања. Мером се повећава могућност за адекватно функционисање и сарадњу институција у чијој је надлежности превенција и заштита особа са инвалидитетом од насиља и злостављања.¹²

¹² Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године, стр. 71

У Националној стратегији за родну равноправност за период 2016-2020, наведено је да се посебна пажња посвећује елиминисању вишеструке дискриминације и побољшању положаја вишеструко дискриминисаних жена, међу којима су и жене са инвалидитетом. Један од посебних циљева ове стратегије је унапређивање положаја вишеструко дискриминисаних група жена (посебан циљ 2.6). Одређене мере и активности односе се на жене са инвалидитетом, али су оне само делимично реализоване. Национални акциони план за спровођење стратегије за период 2016-2018. год. је истекао, а није усвојен нови за период 2019-2020. година.¹³

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у одговору на упитник НООИС-а наводи да ће покретањем Националне SOS телефонске линије за жене жртве породичног насиља бити омогућена брза, ефикасна и бесплатна услуга за све жене из осетљивих друштвених група у Републици Србији, међу њима и за жене са инвалидитетом.

Према подацима Националне службе за запошљавање, током 2016. и 2017. године у програме подстицања запошљавања укупно је укључено 2.148 жена са инвалидитетом са евиденције незапослених. За реализацију уговора издвојено је око 384.098.000,00 динара. Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у одговору на упитник НООИС-а даље елаборира ову материју и даје следећи исцрпан преглед реализације планираних програма подстицања запошљавања жена са инвалидитетом:

„Реализација планираних активности у 2016. години:

Подстицање запошљавања особа са инвалидитетом и мере подршке – план 670 незапослених особа са инвалидитетом, реализација 795 незапослених особа са инвалидитетом (118,66%), од тог броја 348 незапослених жена са инвалидитетом (43,77%):

- **Субвенција за samozapošljavanje** - план 160, реализација 91 лице (56,88%), од којих су 33 жене са инвалидитетом (36,26%). Реализована средства у износу од 6.600.000,00 динара;
- **Субвенција за запошљавање незапослених лица из категорије теже запошљивих** - план 110, реализација 232 лица (210,91%), од којих је 105 жена са инвалидитетом (45,26%). Реализована средства у износу од 23.100.000,00 динара;
- **Субвенција зараде за особе са инвалидитетом без радног искуства** - план 350, реализација 446 лица (127,43%), од којих је 200 жена са инвалидитетом (44,84%). Реализована средства у износу од око 68.200.000,00 динара;
- **Рефундација примерених трошкова прилагођавања радног места** - план 25, реализација 12 лица (48%), од којих је 6 жена са инвалидитетом (50%). Реализована средства у износу од око 2.000.000,00 динара;
- **Рефундација трошкова зараде лицу ангажованом на пружању подршке - радна асистенција** - план 25, реализација 14 лица (56%), од којих су 4 жене са инвалидитетом (28,57%). Реализована средства у износу од око 2.000.000,00 динара.
- **Јавни радови** – план 1.900, реализација 1.699 лица (88,84%), од којих је 754 жена са инвалидитетом (44,67%). реализована средства у износу од око 99.528.000,00 динара.

¹³ Оп. Цит, стр. 4-5.

Реализација планираних активности у 2017. години:

Подстицање запошљавања особа са инвалидитетом и мере подршке - план 680 особа са инвалидитетом, реализација 660 незапослених особа са инвалидитетом (97,06%) од тог броја 254 незапослених жена са инвалидитетом (38,48%):

- **Субвенција за samozapošljavanje** – план 120, реализација 116 лица (96,67%), од којих су 44 жене са инвалидитетом (37,93%). Реализована средства у износу од 9.680.000,00 динара;
- **Субвенције за запошљавање незапослених из категорије теже запошљивих** – план 160, реализација 175 лица (109,38%), од којих је 59 жена са инвалидитетом (33,71%). Реализована средства у износу од око 12.980.000,00 динара;
- **Субвенције зараде за ОСИ без радног искуства** – план 350, реализација 347 лица (99,14%), од којих је 143 жене са инвалидитетом (41,21%). Реализована средства у износу од 51.766.000,00 динара;
- **Рефундација примерених трошкова прилагођавања радног места** - план 25, реализација 9 лица (36%), од којих су 3 жене са инвалидитетом (33,33%). Реализована средства у износу од око 1.200.000,00 динара;
- **Рефундација трошкова зараде лицу ангажованом на пружању подршке - радна асистенција** - план 25, реализација 13 лица (52%), од којих је 5 жена са инвалидитетом (38,46%). Реализована средства у износу од око 2.500.000,00 динара.
- **Јавни радови** - план 1.850, реализација 1.798 лица (97,19%), од којих су 792 жене са инвалидитетом (44,05%). Реализована средства у износу од око 104.544.000,00 динара.“

Анализом приложених бројки о обухвату жена са инвалидитетом спроведеним мерама може се доћи до закључка да су оне, упркос уложеним напорима надлежних и даље у неповољнијем положају на отвореном тржишту рада.

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да је препорука из параграфа 12 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији делимично спроведена, па је неопходно интензивирати рад на унапређивању положаја жена са инвалидитетом. Измене Кривичног законика представљају директно спровођење препорука Комитета, али је неопходно унети посебне одредбе које се тичу заштите права жена са инвалидитетом у нацрт Закона о родној равноправности. Неопходно је повећати улагања у подстицање запошљавања жена са инвалидитетом и обезбеђивање приступачне здравствене заштите за ове жене.

Деца са инвалидитетом (члан 7)

5. Комитет је Србији препоручио да појача напоре за деинституционализацију деце, нарочито са „менталним и психофизичким сметњама“, да спречи смештање деце са инвалидитетом млађе од три године у институције, подстакне развој сервиса подршке у локалним заједницама за ову децу и њихове породице и обезбеди довољан ниво интервенција и подстицаја развоја у раном узрасту деце (преорука из параграфа 14 Закључних опсервација).

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у одговору на упитник НООИС-а наводи да је Република Србија „постигла значајну редукацију капацитета резиденцијалних установа за смештај деце и омладине, уз повећање броја малих домских заједница за привремени и повремени смештај деце и уз стални развој услуга које подржавају останак деце у породичном окружењу. Хранитељство је преузело примат у односу на смештај у установама. Посебан нагласак држава сада ставља на развој специјализованог хранитељства, односно на јачање компетенција професионалаца и хранитеља у заштити деце са сметњама у развоју што треба да допринесе превенцији и заштити деце од неадекватног поступања, заштити од насиља и свих видова злоупотребе деце у хранитељским породицама.“ Министарство наводи да упркос уложеним напорима још увек не постоји довољан број породица за специјализовано хранитељство у које би се смештала деца са сметњама у развоју и то упркос увећаним надокнадама. Један број ове деце бива усвојен али углавном од стране иностраних усвојитеља а знатно ређе од стране домаћих. У Републици Србији има основаних укупно 6 центара за породични смештај и усвојење, а у плану је оснивање још 2 такве установе које ће између осталог, обезбедити деци ванинституционалну заштиту кроз специјализовано хранитељство.“

За обезбеђивање успостављања и одрживост услуга у заједници, неопходних за реализацију процеса деинституционализације, успостављен је механизам наменских трансфера усвајањем Уредбе о наменским трансферима (март 2016. године) што омогућава финансијску подршку локалним самоуправама чији је степен развијености испод републичког просека, за развој услуга у заједници. Наменским трансферима, у складу са законом којим се уређује финансирање јединица локалне самоуправе, из буџета Републике Србије могу се финансирати:

- 1) услуге социјалне заштите које по овом закону финансирају јединице локалне самоуправе – у јединицама локалне самоуправе чији је степен развијености, утврђен у складу са прописима којима се уређује разврставање јединица локалне самоуправе према степену развијености - испод републичког просека;
- 2) услуге социјалне заштите у јединицама локалне самоуправе на чијој територији се налазе установе за домски смештај у трансформацији, укључујући и трошкове трансформације тих установа;
- 3) иновативне услуге и услуге социјалне заштите од посебног значаја за Републику Србију.

У односу на 2016.год. када је за наменске трансфере у оквиру којих се финансирају и услуге намењене деци са инвалидитетом, било издвојено 400 милиона динара, у 2017. и 2018. та средства су била значајно увећана и то до износа од 700 милиона динара.

Увођење услуге личног пратиоца за децу у различитим локалним самоуправама представља значајан допринос пружању подршке останку деце са инвалидитетом у биолошкој породици и укључености те деце у локалну заједницу. У Београду број личних пратилаца за децу са интелектуалним инвалидитетом који се финансирају из буџета града расте из године у годину.

Унапређење услова живота у институцијама, односно квалитета услуга социјалне заштите се успоставља кроз процес лиценцирања организација социјалне заштите, којим су пружаоци услуга у обавези да испуне све прописане како структуралне, тако и функционалне стандарде. Инвестициона улагања у установе социјалне заштите су искључиво везана за њихову обавезу испуњавања законом прописаних услова и стандарда за добијање лиценце, односно унапређење квалитета (неиспуњавање ових услова исходovalo би губитком дозволе за рад), а никако за проширење капацитета установа, наводи Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у одговору на упитник НООИС из 2018. године.

У циљу помоћи и подршке породицама са децом са озбиљним здравственим и развојним проблемима и отклањања ризика од издвајања деце из породица развијају се две нове услуге намењене овој циљној групи корисника и то: услуга породичног сарадника и услуга повремениог хранитељства, а намењене су родитељима који сами брину о деци, обезбеђујући им предах и очување капацитета за бригу о детету.

Програм дечијег додатка је новчано давање усмерено на породице са нижим дохотком које имају децу, и додељује се уз проверу материјалног стања. Посебне погодности предвиђене су за децу са сметњама у развоју, односно децу са инвалидитетом и децу самохраних родитеља, хранитеља и старатеља.

Те погодности су следеће: и дете старије од 19 година може примати дечији додаток под условом да је са сметњама у развоју и да учествује у програму специјалног оспособљавања, а најдуже до 26 године; за самохране родитеље, хранитеље, старатеље и родитеље детета са сметњама у развоју приходни цензус увећава се за 20%; и износ дечијег додатка за децу са самохраним родитељима, хранитељима, старатељима и децу са сметњама у развоју увећава се за 30%.

Од укупно 382.900 деце која примају де чији додаток значајан је број њих која остварују право под повољнијим условима и која примају увећани дечији додаток: у 2012. их је било укупно 80.900, односно 21% од укупног броја. Међу овом децом је око 4.000 деце са сметњама у развоју и инвалидитетом. Један мали број деце, с обзиром на угроженост по два основа, остварује право на увећање од 69%. То су готово по правилу деца са сметњама у развоју у једнородитељским породицама. Такве деце је мање од 2% у укупном броју деце која остварују право на увећани додаток.¹⁴

У области заштите од дискриминације у образовању чланом 110. Закона о основама система образовања и васпитања прописана је забрана дискриминације, а чланом 111. прописана је забрана насиља, злостављања и занемаривања.

Чланом 110. прописана је забрана дискриминације и дискриминаторног поступања у односу на лице или групе лица, као и на чланове њихових породица или њима блиских лица на отворен или прикривен начин, а која може да се заснива и на здравственом стању, сметњи у развоју и инвалидитету и другом.

¹⁴ Ситуациона анализе положаја деце са инвалидитетом у Србији, стр. 31- 32.

Правилником о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање успостављене су јасне процедуре заштите свих ученика од насиља. Приликом процене нивоа насиља, а на основу које се предузимају васпитне и васпитно-дисциплинске мере, појачан васпитни рад са ученицима и израда плана заштите, у обзир се узимају карактеристике ученика, процена ризика, могућих последица и друго.

Правилником о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања успостављени су посебни случајеви дискриминације, а који обухватају и дискриминаторно понашање према ученицима са инвалидитетом.

У свом одговору на упитник НООИС-а, Министарство просвете, науке и технолошког развоја наводи да „инсистира на поштовању успостављених процедура у области заштите од насиља и дискриминације свих ученика. Школе су у обавези да креирају годишњи програм заштите од насиља, а који креирају у зависности од специфичности своје средине и потреба ученика. Инсистира се на укључивању свих ученика и њихових родитеља, односно законских заступника као и на сарадњи Тима за заштиту од дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања и Тима за инклузивно образовање.“

У Редовном годишњем извештају Повереника за заштиту равноправности Народној скупштини Републике Србије за 2017. годину Повереник је између осталог препоручио предузимање мера, координисано и ефикасно деловање институција система у пружању заштите од насиља у породици и других облика родно заснованог насиља, као и развој сервиса подршке жртвама насиља и деци сведоцима насиља.

На основу истраживања са родитељима деце са сметњама у развоју можемо закључити да је дискриминацију у форми одбијања пружања услуга због неприступачности објеката или неприлагођености услова доживело 29% деце. Уколико се вишеструка дискриминација у односу на пружање услуга дефинише као одбијање пружања услуга у више од једног система, може се закључити да је 4% деце било изложено вишеструкој дискриминацији у односу на пружање услуга.¹⁵

Дискриминацију су деца најчешће доживела у контексту образовања, па затим здравствене заштите, што је и очекивано уколико се узме у обзир да деца имају највише контаката са ова два система. Услуге су најчешће биле ускраћене деци са сметњама у физичком функционисању.¹⁶

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да су надлежни органи предузели низ мера на спровођењу препорука из параграфа 14 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији, али је неопходно наставити, па чак и интензивирати рад на унапређивању положаја деце са инвалидитетом. Неопходно је усвојити Стратегију деинституционализације и осигурати да деца са инвалидитетом млађа од 3 године не буду више смештана у установе. Неопходно је повећати улагања у развој сервиса подршке у локалним заједницама за ову децу и њихове породице.

¹⁵ Оп. Цит, стр. 25

¹⁶ Оп. Цит, стр. 26.

Подизање свести (члан 8)

6. Комитет је охрабрио Србију да спроведе кампање подизања свести у сарадњи са и уз учешће особа са инвалидитетом и њихових организација ради промовисања вештина и талената ових особа (преорука из параграфа 16 Закључних опсервација). Ово је препорука коју би требало дугорочно и континуирано спроводити.

Највећи допринос стварању позитивне слике у јавности о талентима и вештинама особа са инвалидитетом дали су параолимпијски спортисти Србије и Јавни медијски сервис који је по први пут директно преносио такмичења са Параолимпијских игара у Рио де Жанеиру 2016. И свечани дочек освајача медаља на Играма у Рио де Жанеиру испред Скупштине града Београда значајно је допринео подизању свести о талентима и вештинама особа са инвалидитетом. По први пут је спортистима са инвалидитетом приређена прослава освојених медаља на међународној сцени на начин на који су успеси спортиста без инвалидитета традиционално обележавани годинама уназад.

Јавни медијски сервис наставио је да два пута месечно емитује две емисије посвећене особама са инвалидитетом, „Место за нас“ и „Нас је десет посто“.

Правна клиника Правног факултета Универзитета у Београду наставила је да организује предавања о људским правима и недискриминацији особа са инвалидитетом у сарадњи са Националном организацијом особа са инвалидитетом Србије и уз учешће експерата Уједињених нација. Реч је о едукацијама које трају у континуитету од 2009. године а похађало их је стотинак апсолвентата и студената завршних година Правног факултета Универзитета у Београду.

Повереник за заштиту равноправности је објавио више приручника, између осталог Приручник за медије *„Борба за равноправност“*, са циљем да помогне свим новинарима који извештавају о темама у области људских права, заштите од дискриминације и промоције толеранције. Публикација садржи и *Речник толеранције*, односно листу антидискриминаторних, родно сензитивних и мање познатих термина са објашњењима, која може допринети бољем извештавању и смањењу дискриминације у медијима. Такође је објављен и *„Приручник за препознавање случајева дискриминације пред органима јавне власти“* имајући у виду да се дискриминација пред органима јавне власти годинама налази у врху по броју примљених притужби. Циљ овог приручника је помоћ запосленима у органима јавне власти да препознају дискриминацију и избегну дискриминаторне одредбе у правним актима из њихове надлежности. Објављен је и приручник *„Превенција сегрегације, развој инклузивних уписних политика и десегрегација школа и одељења: међународна искуства и предлози за унапређење праксе у Србији“*, са циљем да омогући препознавање проблема сегрегације, али и да пружи преглед мера за превенцију, првенствено кроз развој инклузивног образовања, наводећи и конкретне кораке које различити актери предузимају да би се комплетно образовно окружење претворило у инклузивни недискриминаторни образовни контекст. Имајући у виду да су тржиште рада и запошљавање област у којој се годинама подноси велики број притужби, креиран је приручник *„Кодекс равноправности - Смернице за израду кодекса антидискриминационе политике послодаваца у Србији“*, својеврсни алат и помоћ послодавцима у циљу заштите од

дискриминације и унапређења равноправности. Наведени, као и сви други приручници и брошуре, доступни су на интернет презентацији Повереника¹⁷.

У свом одговору на упитник НООИС-а, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања наводи да је спроведен „низ медијских активности, појачано учешће на различитим конференцијама, догађајима, трибинама, другим манифестацијама од значаја за унапређење положаја особа са инвалидитетом, са јасним опредељењем да је неопходно континуирано радити на даљој сензибилизацији друштва и подизању свести јавности о положају и правима особа са инвалидитетом.“

Постоје различити примери сарадње са и уз учешће особа са инвалидитетом и њихових организација ради промовисања вештина и талената ових особа.

Канцеларија за људска и мањинска права у оквиру програма Спровођење антидискриминационих политика у РС подржава пројекте организација цивилног друштва који су усмерени на унапређење положаја осетљивих друштвених група, укључујући особе са инвалидитетом. За реализацију конкурса се из буџета Републике Србије издваја сваке године 15-17 милиона динара.

На 63. и 64. Међународном београдском сајму књига у октобру 2018. и 2019. год, особе са инвалидитетом су имале посебно значајну улогу. Наиме, по први пут до сада, у оквиру представљања Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, у хали 3а, под слоганом „Ј=ДНАКИ“, НООИС је пре две године заједно са Сектором за заштиту особа са инвалидитетом имао свој штанд (као и 2019. године, а предвиђено је да сајам постане традиционална манифестација), а особе са инвалидитетом из целе Србије представиле су своје рукотворине, слике и остала уметничка дела која су сами направили. Такође, била је то изузетна прилика да се талентовани писци из редова особа са инвалидитетом представе уметничкој јавности и промовишу своје књиге. Тиме је Министарство послало јасну поруку јавности - да су сви грађани Србије једнаки – деца, труднице, породиље, запослени, незапослени, пензионери, особе са инвалидитетом, борци, ратни ветерани, припадници социјално угрожених, маргинализованих или било којих других група.

Прва свеобухватна медијска кампања под називом „Интегритет“ коју је 2018. године реализовао НООИС уз финансијску подршку Министарства културе РС емитована је на РТС-у, локалним ТВ станицама, интернету/друштвеним мрежама.

Наредне, 2019. године НООИС је, такође уз финансијску подршку Министарства културе РС, реализовао медијску кампању „Запошљавање“. Сврха пројекта је била да се емитовањем медијских садржаја подигне свест јавности и смање предрасуде према особама са инвалидитетом на тржишту рада, нарочито код послодаваца, наглашавајући њихове професионалне вештине и могућности. Седам медијских садржаја представили су различита занимања која обављају жене и мушкарци са различитим врстама инвалидитета, у државним и приватним предузећима, а емитовани су на већем броју телевизијских станица.

У области подизања свести такође је значајан и пројекат „Београд – град једнаких могућности“ који је НООИС реализовао 2019. године, уз финансијску подршку

¹⁷ Доступно на: <http://ravnopravnost.gov.rs/izvestaji-i-publikacije/publikacije/>

Секретарјата за социјалну заштиту ГУ Београд. У оквиру њега, урађени су: инклузивни видео спот – „Ми можемо све“ у коме поред особа са инвалидитетом учествују и јавне личности, као и брошура “Бонтон у свакодневној комуникацији са особама са инвалидитетом”. Промоција пројекта, односно премијерно приказивање спота организовано је 3. децембра 2019. године поводом Међународног дана особа са инвалидитетом у Старом двору, уз учешће великог броја представника организација особа са инвалидитетом и медија.

Такође, у оквиру анимираног серијала под називом „За бољи мравињак“ реализоване су две епизоде о људским правима особа са инвалидитетом и о препрекама, а оне су у више наврата приказиване на РТС-у, локалним ТВ станицама и интернету.

У свом одговору на упитник НООИС-а из 2018. године, Министарство просвете, науке и технолошког развоја подсећа да су општим принципима и циљевима образовања и васпитања, члан 7. и члан 8. Закона о основама система образовања и васпитања, дефинисане основне вредности образовног система међу којима су:

- једнакост и доступност остваривања права на образовање и васпитање заснованом на социјалној правди и принципу једнаких шанси без дискриминације;
- поштовање људских права и права сваког детета, ученика и одраслог и уважавање људског достојанства;
- образовање и васпитање у демократски уређеној и социјално одговорној установи у којој се негују отвореност, сарадња, толеранција, у којој је осигурано пуно поштовање права детета, ученика и одраслог итд.

Ови принципи и циљеви су део школског етоса, наводи Министарство просвете, науке и технолошког развоја, па они прожимају и све активности у образовним установама. Темом стереотипа и предрасуда се посебно бави изборни предмет *Грађанско васпитање* у оквиру програма за основне и за средње школе.

Превазилажењу стереотипа и предрасуда доприноси и размена примере добре праксе инклузивног образовања коју годинама промовише Министарство просвете, науке и технолошког развоја у сарадњи са Мрежом подршке инклузивног образовања. Само ове школске године на сајту министарства објављена су два конкурса за примере добре праксе инклузивног образовања у предшколским установама и школама на који се јавио велики број наставника и васпитача.

У сарадњи министарства са УНИЦЕФ-ом на различитим пројектима снимљени су видео материјали који промовишу инклузивно образовање. У току је снимање видео прилога о успешном образовању деце и ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом у оквиру пројекта који реализује Мрежа подршке инклузивном образовању у сарадњи са УНИЦЕФ-ом. Поред наведеног, медијски и други јавни наступи запослених у министарству просвете, науке и технолошког развоја промовишу уважавања разлика.

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да су надлежни органи предузели низ мера на спровођењу препорука из параграфа 16 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији али је неопходно наставити, па чак и интензивирати рад на сузбијању стереотипова о особама са инвалидитетом и подизању свести о правима ових особа.

Приступачност (члан 9)

7. Комитет је препоручио Србији да развије свеобухватан план за обезбеђивање приступачности и за отклањање постојећих баријера, промовише универзални дизајн и приступачност за све објекте, јавне сервисе и јавни превоз, као и информације и комуникације (препука из параграфа 18 Закључних опсервација). Апострофирао је јачање система надзора и поштравање санкција за случај непоштовања стандарда приступачности, развијање базе података о приступачности, повећање броја садржаја са титловима и преводом на знаковни језик у медијима.

Србија још увек није развила свеобухватан план за обезбеђивање приступачности и за отклањање постојећих баријера.

Неки градови попут Новог Сада и Панчева усвојили су локалне стратегије и акционе планове за стварање приступачног окружења. Акциони планови за стварање приступачног окружења усвојени су и у Апатину, Бачкој Паланци, Великом Градишту, Врбасу, Жабљу, Зрењанину, Инђији, Мајданпеку, Новом Пазару, Пироту, Сомбору, Темерину, Кладову, Тителу и Ужицу...

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у одговору на упитник НООИС-а наводи да ће у наредном периоду бити усмерени на „реализацију активности од значаја за доношење Стратегије унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији за период до 2024. године и пратећег акционог плана, како би се истовремено постављени правци деловања конкретизовали појединачним мерама и активностима, утврђујући носиоце и учеснике, резултате који се желе постићи, финансијски оквир и рокове за њихово спровођење. Наведени документ биће усаглашен са:

- Европском стратегијом за особе са инвалидитетом 2010-2020 – Европа без баријера,
- одредбама Конвенције о правима особа са инвалидитетом УН, као и препорукама и закључцима Комитета за права особа са инвалидитетом УН и
- сагледаним резултатима примене претходне стратегије“

Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године приступачност посматра у контексту повећане друштвене инклузије ових особа. Овај посебни циљ реализоваће се: доследним спровођењем прописа, уз појачање инспекцијског надзора, сталне обуке; системским укључивањем питања приступачности тако да се програми, планови и пројекти обавезно развијају са уграђеном компонентом приступачности, у складу са принципом „Универзални дизајн“, унапређивањем и што већим коришћењем асистивних технологија; континуираним радом, дугорочном сарадњом и заједничким планирањем и обезбеђивањем фондова ради унапређивања стања у погледу приступачности јавних објеката, саобраћајне инфраструктуре и превозних средстава у јавном превозу путника, приступачности информација и комуникација, као и услуга намењених јавности; превазилажењем препрека на које особе са инвалидитетом наилазе у остваривању права у својству појединаца, потрошача, учесника у културном, економском, политичком, спортском и другом животу; јачањем улоге удружења особа са инвалидитетом.¹⁸

¹⁸ Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године, стр. 66

Од подзаконских аката који уређују област приступачности, у склопу операционализације и доследне примене Закона о кретању уз помоћ пса водича донет је и Правилник о ближим условима и начину коришћења објеката у јавној употреби у области здравствене заштите од стране особе која се креће уз помоћ пса водича („Службени гласник РС“, број 87 од 19. октобра 2015.).

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у одговору на упитник НООИС-а наводи да се ревизија приступачности установа социјалне заштите врши једном годишње и то кроз анализу извештаја о раду установа социјалне заштите коју спроводи Републички завод за социјалну заштиту. Тако су кроз годишње извештаје о раду установа за смештај корисника испитивани поједини аспекти приступачности установа - постојање рампи, рукохвата, приступачног лифта, приземља и тоалета. Према извештајима, у 2016. години установе за смештај одраслих у већој мери задовољавају испитиване аспекте приступачности. Тако у 80% установа постоје рампе, све установе имају рукохвате и приступачно приземље, а само једна нема приступачне тоалете. Укупно 40% ових установа има лифтове. Имајући у виду да је у овим установама велики број корисника са неком врстом инвалидитета, поједине аспекте приступачности би свакако требало побољшати, наводи Министарство.

Министарство даље наводи да „домови који претежно смештају децу и младе без родитељског старања делимично задовољавају стандарде приступачности. У домовима за децу и младе са сметњама, три установе имају задовољене све претпоставке приступачности, једна установа нема ниједан задовољен стандард приступачности (Сремчица), док две установе делимично задовољавају стандарде (подаци из извештаја о раду установа за 2016.год.)“. Битан услов за добијање лиценце је управо испуњеност стандарда који се односе на физичку доступност и услове становања у дому.

Подаци из Извештаја о приступачности пословних зграда државних органа особама са инвалидитетом,¹⁹ показују да од 23 државна органа у којима је проверавана приступачност, само су три објекта у потпуности задовољила стандарде приступачности. Мапа приступачности, која се налази на интернет презентацији Заштитника грађана, садржи назнаке о приступачности различитих објеката широм Републике Србије.²⁰ Међутим, ова мапа садржи релативно мали број информација, односно, потребно је допуњавати и стално ажурирати, како би се располагало релевантнијим подацима из ове области.

Физичка приступачност просторија у којима се налазе стручне службе центара за социјални рад у јединицама локалне самоуправе није још увек адекватна. Подаци из 2018. године показују да од 170 анкетираних центара за социјални рад 72 има (фиксну или покретну) рампу, рукохвате има 94 центра, приступачно приземље има 118, лифт (уколико зграда има више спратова) има 156, док приступачан тоалет има 97 центара.²¹ Такође, сигурне куће углавном нису потпуно приступачне женама са инвалидитетом,²² што представља препреку у обезбеђивању заштите од насиља.

¹⁹ Повереник за заштиту равноправности – Извештај број 021-01-22/2013-03

²⁰ <http://mapapristupačnosti.rs/>

²¹ Допис Републичког завода за социјалну заштиту из октобра 2019.

²² Извештај Покрајинског заштитника грађана – Омбудсман за 2018. годину, Покрајински заштитник грађана – Омбудсман, Нови Сад, 2019

Становање особа са инвалидитетом представља посебан проблем и директно утиче на изолованост особа са инвалидитетом и обим њиховог друштвеног укључивања. Адаптације места становања особа са инвалидитетом нису системски решене, те су особе са инвалидитетом принуђене да се саме сналазе да обезбеде финансијска средства за адаптације, као и да испуне врло компликоване процедуре за добијање неопходне сагласности. Такође, радне средине су углавном неприступачне, укључујући и у бизнис сектору, што додатно отежава слободан и равноправан приступ запошљавању особа са инвалидитетом.²³

Према Правилнику о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику, интересорне комисије које формира јединица локалне самоуправе имају ингеренцију да у свом Мишљењу кроз индивидуални план подршке, између осталог препоруче :

- обезбеђивање игровних, дидактичких и наставних средстава у приступачним форматима и на приступачним језицима укључујући и знаковни језик;
- прилагођавања окружења у складу са потребама детета, ученика и одраслог: прилаза и унутрашњег простора установе чије услуге дете, ученик или одрасли користи постављањем рампе, гелендера, уградњом лифта, прилагођавањем тоалета, прилагођавањем стазе, као помоћи при самосталном кретању; постављањем лампе, табле-путоказа, назива на вратима са симболима, мапом простора, постављање звучних и светлосних сигнала и сл – у складу са прописима којима се уређује приступачност јавних простора;
- обезбеђивање асистивних технологија и/или других услуга ресурсног центра за асистивне технологије: алтернативни начини и средства комуникације, прилагођене тастатуре, екрани на додир, прилагођени мишеви, посебни софтвери, тајмери, сатови, диктафони и сл. и обука за коришћење истих.

У свом одговору на упитник НООИС-а, Министарство просвете, науке и технолошког развоја наводи да средства за финансирање ових видова подршке обезбеђује јединица локалне самоуправе. Како би прикупило податке о приступачности образовних установа Министарство просвете, науке и технолошког развоја је у сарадњи са Тимом за смањење сиромаштва и социјално укључивање развило *индикаторе приступачности образовних установа* који треба да се интегришу у информациони систем просвете.

У циљу повећања приступачности кроз коришћење асистивне технологије, израђен је *Каталог асистивних технологија* намењен члановима интересорне комисије, запосленима у образовању, родитељима и корисницима, који садржи преглед средстава и уређаја асистивне технологије, њихове основне карактеристике и сврху.

У циљу повећања праведности, приступачности и доступности квалитетног образовања, донет је Правилник о прилагођавању уџбеника („Службени гласник РС“ број 55/2017.) којим су регулисани ближи услови у погледу поступка припремања, одобравања, издавања и финансирања прилагођених уџбеника и уџбеничког комплета.

²³ Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године, стр 24-25.

Одлуком Владе Републике Србије о финансирању набавке уџбеника средствима буџета Републике Србије за школску 2017/2018. годину („Службени гласник РС“ број 33 од 7. априла 2017.) право на бесплатне уџбенике први пут остварују и ученици са инвалидитетом и сметњама у развоју који основношколско образовање и васпитање стичу по индивидуалном образовном плану. За један број ових ученика потребни су прилагођени уџбеници и они су урађени на Брајевом писму, са увећаним фонтом, у електронском и аудио формату, што се, као системска мера, први пут спроводи на овај начин на основу члана 4. Закона о уџбеницима ("Сл. гласник РС", бр. 68/2015) и Правилника о прилагођавању садржаја и/или формата уџбеника („Сл. гласник РС“, бр. 55/2017). Потребе за прилагођеним уџбеницима је исказало 160 школа (12 школа за ученике са сметњама у развоју и 148 редовних школа).

Почела је реализација пројекта Министарства грађевине, саобраћаја и инфраструктуре „Пројекат повећања приступачности јавних објеката особама са инвалидитетом и отежаним кретањем (прва фаза, припрема за спровођење пројеката у оквиру ИПА 2016)“ током које ће се мапирати јавни објекти у јединицама локалне самоуправе (треће и четврте категорије развијености) за које је потребно повећање приступачности и израдити техничка документација за одабране објекте (минимално 3 објекта у 30 јединица локалне самоуправе), док ће се у другој фази изводити грађевински радови. Основни циљ пројекта (свих фаза, укључујући и пројекте у оквиру ИПА 2016) представља повећање инклузије особа са инвалидитетом и отежаним кретањем кроз омогућавање лакше приступачности јавним објектима. Пројектом је обухваћено 30 образовних установа (3 предшколске установе, 5 средњих школа, 1 музичка школа и 21 основна школа).

Према подацима из одговора на упитник НООИС-а из 2018. године, од 2016. године закључно са 16.07.2018. године канцеларија Заштитника грађана примила је укупно 17 притужби које се односе на архитектонски приступ објектима. Углавном су грађани указивали на неприступачност објеката у јавној употреби. У ситуацијама када грађани укажу на објекат који је у приватном власништву и по својој намени није објекат у јавној употреби, Заштитник грађана Републике Србије пружа притужиоцима поуку и упућује их на надлежне органе. Као резултат поступања по притужбама које су за предмет имале објекте у јавној употреби, Заштитник грађана препознао је потребу да у 26 општина на територији Републике, у којима је указано да су објекти центара за социјални рад архитектонски неприступачни, укључи у пројекат током чије имплементације ће проверавати на лицу места, не само објекте центара за социјални рад, већ и објекте конкретних јединица локалне самоуправе (зграду општине, домове здравља, филијале Републичког фонда за пензијско и инвалидско осигурање). Поменути пројекат Заштитник грађана спроводи у сарадњи са Удружењем за ревизију приступачности и као резултат биће урађен посебан извештај са препорукама.

Заштитник грађана подржава Мапу приступачности Удружења за ревизију приступачности, која представља својеврсну базу података о приступачности.

Од 2017. године Заштитник грађана додељује локалним самоуправама годишње награде за резултате у обезбеђивању приступачности и отклањању баријера као допринос промовисању приступачности и универзалног дизајна.

Приступачност, универзални дизајн и отклањање баријера су обавезни предмет на Факултету техничких наука Универзитета у Новом Саду и опциони предмет на Архитектонском факултета Универзитета у Београду.

У одговору Повереника за заштиту равноправности на упитник НООИС-а наводи се да се највећи број притужби односи на постојање баријера које онемогућавају особама са инвалидитетом да користе одређене услуге или објекте, па су тако у 2018. години од укупно примљене 234 притужбе, 183 притужбе поднете због архитектонских баријера. „Повереник је 2017. године упутио и 107 препорука мера за остваривање равноправности особа са инвалидитетом. Највећи број препорука мера (96) упућен је пружаоцима медијских услуга да у складу са својим финансијским и техничким могућностима свој програм и садржај учини доступним особама оштећеног слуха, односно особама оштећеног вида, као и да раде на стварању услова за омогућавање праћења аудио – визуелних медијских услуга обезбеђивањем дневног праћења доступног програма и садржаја у највећој могућој мери.“

Сет медијских и закона о информисању начелно потврђује право особа са инвалидитетом на приступачне информације, али чак и на јавним сервисима проценат садржаја са преводом на знаковни језик не прелази 2 посто, са само једном емисијом вести у трајању од 5 минута дневно и неколико специјализованих емисија месечно. Од 2017. ситуација са титловањем значајно се поправила. После донација опреме за титловање Јавни сервис увео је титловање разноврсних програмских садржаја, укључујући популарне домаће серије.

Стратегија развоја система јавног информисања у Републици Србији за период 2020-2025. године као кључни проблем у области информисања особа са инвалидитетом апострофира то што у јавности нема довољне заступљености особа са инвалидитетом.²⁴ Такође, велики проблем је што не постоје новинари и новинарке који су специјализовани за извештавање о потребама особа са инвалидитетом. У том смислу је неопходно борити се против стереотипа у извештавању о особама са инвалидитетом. Поред наведеног, уочено је непоштовање медијских обавеза о недискриминаторном, односно, инклузивном извештавању (ограничени ресурси су вероватно разлог томе), као и непоштовање прописа и препорука регулаторних тела из области равноправности грађана.²⁵ Две активности за спровођење мере 3.3 - Стратегије развоја система јавног информисања (обезбеђивање независности јавних медијских сервиса, унапређена његова професионалност, остваривање програмских функција у јавном интересу, као и одговорност према јавности) јесу остваривање обавезе јавних медијских сервиса да пружају медијске услуге на начин да подједнако буду доступне за особе са инвалидитетом и остваривање обавезе јавних медијских сервиса да пружају медијске садржаје који су од значаја и који представљају све друштвене групе, укључујући и особе са инвалидитетом.²⁶

Надлежни су свесни потребе да предстојећа пуна дигитализација земље мора бити приступачна и инклузивна за особе са инвалидитетом.

Међутим, упркос постојању правног оквира, особама са сензорним инвалидитетом и

²⁴ Башић, Г. (2014). Медији и особе са инвалидитетом. Београд: Центар за истраживање етницитета.

²⁵ Стратегија развоја система јавног информисања у Републици Србији за период 2020-2025. година, стр.

33

²⁶ Оп. Цит, стр. 64.-65.

даље је отежан приступ информацијама и комуникацијама, штампани медији углавном нису приступачни особама оштећеног вида, док глувим и наглувим особама у великој мери нису приступачни ни радио ни телевизија. Савез слепих Србије и библиотека овог савеза предузимају одређене активности у циљу обезбеђивања и промовисања стандардизованог Брајевог писма за српски језик, али је неопходно предузети системске мере. Поред тога, потребно је обезбедити и аудио дескрипцију, посебно имајући у виду чињеницу да је напредовање у софтверским решењима убрзано, као и да је аудио дескрипција алатка која је широко прихваћена у земљама Европске уније. Евидентан је и недовољан број тумача знаковног језика у односу на потребе, као и њихова адекватна обученост. Према подацима Министарства правде, крајем 2019. године у Републици Србији је укупно 22 тумача за знаковни језик.²⁷ Ниво остварења права на коришћење тумача знаковног језика зависи од висине средстава која су за ту намену опредељена на пројектима, односно, финансирање зависи од програмских конкурса Министарства за рад, запошљавање, социјална и борачка питања.²⁸ Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године препознаје ове изазове са приступачношћу информација и комуникација.²⁹

Већина представника организација цивилног друштва (96%) сматра да пружаоци услуга нису добро обучени за комуникацију и поступање према особама са инвалидитетом, што укључује не само административне услуге, већ и медицинске услуге и услуге социјалне заштите, док се е-канални пружања услуга перципирају као претежно неприступачни особама са инвалидитетом (58%).³⁰

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да је препорука из параграфа 18 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији само делимично спроведена, па је неопходно интензивирати напоре за обезбеђивање приступачности за особе са инвалидитетом. Наставило се са повећањем броја садржаја са титловима у медијима и развијањем базе података о приступачности. Тек би требало усвојити свеобухватан план за обезбеђивање приступачности и за отклањање постојећих баријера. До препорученог јачања система надзора и поштравања санкција за случај непоштовања стандарда приступачности може се доћи само изменама и допунама Закона о планирању и изградњи. Број и проценат садржаја са преводом на знаковни језик у медијима остао је низак. Неопходно је повећати улагања како би се осигурало да предстојећа пуна дигитализација земље буде приступачна и инклузивна за особе са инвалидитетом.

²⁷ Министарство правде, *Електронска евиденција сталних судских преводилаца и тумача*, децембар 2019, доступно на: <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/13857/elektronska-evidencija-stalnih-sudskih-prevodilaca-i-tumaca.php>

²⁸ Десанка Жижих и Михајло Гордић, *Анализа примене Закона о знаковном језику*, Градска организација глувих Београда, Београд, 2019

²⁹ Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године, стр 27.

³⁰ Ибид.

Ситуације ризика и ванредне хуманитарне ситуације (члан 11)

8. Комитет је препоручио Србији да усвоји потпуно приступачну и свеобухватну стратегију за ванредне ситуације, протоколе и приступачне информационе услуге, укључујући СМС апликације за упозорње и приручнике на знаковном језику и Брајевом писму (препука из параграфа 20 Закључних опсервација). Такође је препоручио примену стандарда приступачности и универзалног дизајна приликом реконструкција после природних катастрофа.

Прописи којима се уређују ситуације ризика начелно воде рачуна о особама са инвалидитетом уз уважавање смерница из Сендаија за Стратешки оквир управљања ситуацијама ризика.

Сектор за ванредне ситуације Министарства унутрашњих послова одржао је заједничке састанке са експертима Националне организација особа са инвалидитетом Србије и послао на коментар нацрте прописа којима се уређују ситуације ризика. Приручници са упутствима за понашање у ванредним ситуацијама штампани су на Брајевом писму. У оквиру пројекта који је МУП реализовао током 2019. године у сарадњи са ОЕБС-ом и НООИС-ом објављен је приручник за поступање са особама са инвалидитетом у ситуацијама ризика.

Национална организација особа са инвалидитетом Србије је у другој половини 2019. године реализовала пројекат „Реаговање у ванредним ситуацијама према особама са инвалидитетом“ уз финансијску подршку Мисије ОЕБС-а у Србији и Владе Шведске у оквиру пројекта "Консолидовање процеса демократизације у сектору безбедности у Републици Србији". Да би се повећала безбедност особа са инвалидитетом у елементарним и другим непогодама и катастрофама, потребно је подизати свест грађанства, као и самих особа са инвалидитетом, о начинима реаговања у ванредним ситуацијама и посебно спасавања. С тим у вези, НООИС је у оквиру овог пројекта реализовао следеће активности:

1. Урадио и прилагодио Породични приручник о реаговању у ванредним ситуацијама на Брајевом писму (намењен слепим особама)
2. Урадио аудио-верзију овог Приручника (намењену слепим особама)
3. Урадио едукативну анимацију о реаговању у ванредним ситуацијама према особама са инвалидитетом (намењену најширој јавности)
4. Урадио лифлет на исту тему

Резултати пројекта свечано су промовисани на сајму „Једнаки“ 2019. године, уз учешће свих актера: НООИС-а, Мисије ОСЦЕ-а у Србији и Сектора за ванредне ситуације. Представници свих актера су том прилоком говорили о пројекту, уз приказивање анимације и дељење лифлета и приручника на Брајевом писму (слепим особама). Такође, у циљу промоције пројекта, 11. новембра 2019. године у Београду је организована и конференција “Особе са инвалидитеотм и ванредне ситуације“ уз учешће великог броја представника организација особа са инвалидитетом и надлежних институција.

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања подржало је оснивање и рад Центра за позиве Савеза глувих Србије где глуве особе могу да позову преводиоце на знаковни језик који ће им помоћи око телефонских позива.

Закон о планирању и изградњи прописује обавезну примену стандарда приступачности приликом реконструкције објеката од јавног интереса, али нема довољно података о томе како се ова одредба закона примењује у пракси после скорашњих елементарних непогода у Србији. Реконструкција зграде библиотеке у Краљеву после земљотреса представља пример добре праксе пошто су уважена начела универзалног дизајна.

Током пандемије Корона вируса КОВИД- 19 особе са инвалидитетом првобитно нису биле препознате као део становништва који је нарочито изложен ризику од вируса. Тек после интервенција НООИС-а, удружења особа са инвалидитетом и независних установа за људска права уређена су достава хуманитарне помоћи овим лицима, кретање персоналних асистената и других који пружају асистенцију особама са инвалидитетом током полицијског часа и исплата социјалних давања и пензија овим особама. Током пандемије корисници становања уз подршку пребачени су у резиденцијалне установе, дневни боравци нису радили а на жалост одређени број станара и особља у установама у Блацу и Кулинама се заразио вирусом КОВИД- 19.

На почетку пандемије подаци о тренутном стању и мерама заштите нису у довољној мери били доступни глумим особама и особама са интелектуалним инвалидитетом. После интервенције Савеза глувих, НООИС-а и независних установа за људска права директни преноси конференција за штампу са дневним подацима о пандемији и актуелним мерама симултано су превођени на знаковни језик. НООИС је превео и објавио публикацију новозеландске организације за самозаступање особа са интелектуалним инвалидитетом „Pip! frst“ са подацима о Корона вирусу КОВИД- 19 и мерама здравствене заштите у лако разумљивом формату.

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да су надлежни органи предузели одређене мере на спровођењу препорука из параграфа 20 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији, али је неопходно наставити, па чак и интензивирати рад на спровођењу ових значајних препорука. Пандемија Корона вируса КОВИД - 19 демонстрирала је на упечатљив и драматичан начин нужност да управљање ситуацијама ризика буде инклузивно, а мере заштите приступачне свим члановима неког друштва.

Једнако признање лица пред законом (члан 12)

9. Комитет је препоручио Србији да усклади своје прописе са одредбама Конвенције и замени режим одлучивања у име другог лица (старатељство) режимом одлучивања уз помоћ другог лица (препорука из параграфа 22 Закључних опсервација). Такође је препоручио организовање обуке о признавању пословне способности особа са инвалидитетом за државне службенике, судије, социјалне раднике.

Требало би имати на уму да је израз „пословна способност“ из Закључних опсервација у службеном преводу погрешно преведен као „правна способност“. Ово се може посматрати као илустрација широко распрострањеног неразумевања идеје гарантовања пуне пословне способности за све особе са свим врстама инвалидитета, зацртане чланом 12 Конвенције о правима особа са инвалидитетом.

Модел закона о доношењу одлука уз помоћ другог лица који су припремале невладине организације за људска права предвођене Центром за унапређивање правних студија (ЦУПС) у сарадњи са организацијама особа са инвалидитетом није добио довољну институционалну подршку да би постао нацрт закона.

Породични закон још увек предвиђа могућност стављања особе са инвалидитетом под пуно старатељство, супротно одредбама члана 12 Конвенције.

Међутим, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања почело је да разматра могуће измене и допуне Породичног закона ради укидања потпуног старатељства и замене тог режима режимом делимичног старатељства. Током јавних консултација о изменама и допунама Породичног закона, НООИС је предложио постављање пуномоћника за подршку у остваривању пословне способности приликом доношења одлука особама са интелектуалним или психосоцијалним инвалидитетом као замену старатељства. Суд би пуномоћника постављао у ванпарничном поступку уз предузимање неопходних мера ради спречавања евентуалних злоупотреба од стране пуномоћника.

Нацрт Грађанског законика, објављен на сајту Министарства правде у маниру грађанских законика из 19. века, такође предвиђа могућност стављања под пуно старатељство лица које „због психичких и физичких сметњи не може да се стара о својим интересима“.

Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године посвећује велику пажњу обезбеђивању права особа са инвалидитетом на пословну способност. Обезбеђено уживање права особа са инвалидитетом на пословну способност и породични живот на равноправној основи са другима и ефикасна заштита од дискриминације, насиља и злостављања је посебни циљ 2 ове Стратегије. Овај посебни циљ оствариће се реформом законског оквира у области пословне способности која обезбеђује да особе са инвалидитетом уживају сва права на равноправној основи са другим грађанима и успостављање система одлучивања уз подршку који замењује старатељску заштиту. Укида се могућност потпуног лишења пословне способности особа са инвалидитетом и иницира постепени прелазак на систем пружања подршке у одлучивању уместо постојећег заменског одлучивања (систем старатељске заштите), чиме се стварају услови да особе са инвалидитетом уживају пословну способност равноправно са другима, у свим

аспектима живота.³¹Напред описани предлог НООИС-а за измене и допуне Породичног закона представља практично решење за ефикасно спровођење мере из Стратегије.

У Редовном годишњем извештају Повереника за заштиту равноправности Народној скупштини Републике Србије за 2017. годину³², Повереник је носиоцима јавне власти дао различите препоруке за унапређење равноправности. Између осталог, Повереник је препоручио да надлежни органи у што краћем року приступе измени прописа који уређују питање лишења пословне способности и старатељства над пунолетним особама уз омогућавање самосталног одлучивања и промоцију способности особа са инвалидитетом. Као што се из претходно наведене анализе постојећег правног оквира може закључити, ова препорука Повереника за заштиту равноправности није спроведена.

Ради спровођења одредби члана 12 Конвенције, Комитет је препоручио Србији да организује обуке о признавању пословне способности особа са инвалидитетом за државне службенике и социјалне раднике. Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања је увело обавезу похађања акредитованих програма обуке за професионалце у систему социјалне заштите. Систем акредитације садржан је и у Закону о социјалној заштити и уско повезан са процесом добијања лиценце за рад стручним радницима у овој области. Ипак нема довољно података о томе у којој мери ове обуке доприносе афирмацији идеја заштитних чланом 12 Конвенције.

Правна клиника Правног факултета Универзитета у Београду организује предавања о људским правима и недискриминацији особа са инвалидитетом. Пошто је предавач експерт Уједињених нација осигуран је нагласак на правилној интерпретацији одредби Конвенције, нарочито иновативних решења попут оних заштитних чланом 12.

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да препорука из параграфа 22 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом упућених Републици Србији није у довољној мери спроведена па је неопходно интензивирати напоре за спровођење ове препоруке. Неопходно је променити Породични закон и друге пратеће прописе како би се укинула могућност стављања особе са инвалидитетом под пуно старатељство и изменити нацрт Грађанског законика. Неопходно је детаљније анализирати садржаје програма стручног усавршавања и допунити их уколико не посвећују довољно пажње промовисању одредби члана 12 Конвенције.

³¹ Оп. Цит, стр.70.

³² Доступан на: <http://ravnopravnost.gov.rs/izvestaji/>

Приступ правди (члан 13)

10. Комитет је препоручио Србији да предузме мере како би особама са инвалидитетом обезбедио несметан и недискриминаторан приступ правди, укључујући процедурална прилагођавања за све особе и приступ грађанским парницама за глуве особе (препука из параграфа 24 Закључних опсервација). Такође је препоручио преиспитивање Кривичног законика како би поступци, санкције и обештећења за особе са инвалидитетом били усклађени са одредбама Конвенције.

У вези са овом препоруком предузете су одређене мере које обезбеђују несметан и недискриминаторан приступ правди за особе са инвалидитетом.

Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године посвећује велику пажњу обезбеђивању права особа са инвалидитетом на приступ правди и правично суђење особа са инвалидитетом на равноправној основи са другим грађанима. Предвиђено је да се унапреди приступ правди особама са инвалидитетом кроз обезбеђивање приступачности зграда правосудних органа и примену одговарајућих асистивних технологија или других видова подршке у судским поступцима, чиме се обезбеђује да особе са инвалидитетом имају једнаке могућности у остваривању и заштити повређених и угрожених права.³³

У Редовном годишњем извештају Повереника за заштиту равноправности Народној скупштини Републике Србије за 2017. годину³⁴, Повереник је дао препоруке за унапређење равноправности носиоцима јавне власти. Између осталог, Повереник је препоручио интензивирање рада на унапређивању архитектонске и информационе приступачности и примену универзалног дизајна у свим областима, са циљем омогућавања приступа особама са инвалидитетом јавним објектима и површинама, превозу, информацијама, комуникацијама и услугама. Ова препорука се односи и на област правосуђа.

Поступајући по притужби, Повереник за заштиту равноправности дао је препоруку мера за остваривање равноправности Министарству правде и Јавнобележничкој комори, на основу које је извршена допуна Јавнобележничке тарифе и прописано да јавном бележнику не припада увећана награда за учешће позваних сведока и тумача у састављању јавнобележничке исправе за слабовиду странку и странку која није у стању да чује или говори. На овај начин у пракси је отклоњен озбиљан недостатак у примени Закона о јавним бележницима због кога су особе са сензорним инвалидитетом биле доведене у неравноправан положај, а приступ правди им је фактички био ограничен.

Током 2015/16. у оквиру Сталног отвореног конкурса Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања подржани су пројекти којима је предвиђено обезбеђивање архитектонске приступачности 24 зграде МУП-а. Постављене су приступне рампе за особе са инвалидитетом на 20 полицијских станица и полицијских испостава и извршена је набавка 4 гусеничара за савладавање степенишних препрека за објекте где није било могуће поставити приступну рампу. Министарство за рад,

³³ Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године, стр 72.

³⁴ Доступан на: <http://ravnopravnost.gov.rs/izvestaji/>

запошљавање, борачка и социјална питања и даље подржава пројекте за отклањање баријера и повећане приступачности у оквиру Сталног отвореног конкурса.

Министарство правде је у сарадњи са Савезом глувих и Факултетом за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду започело поступак именовања судских тумача за знаковни језик.

Према подацима Министарства правде, крајем 2019. године у Републици Србији је било укупно 22 тумача за знаковни језик.³⁵

Закон о бесплатној правној помоћи предвиђа да бесплатну правну помоћ могу добијати и особе са инвалидитетом, укључујући особе чија пословна способност је ограничена, особе принудно смештене у установе и особе над којима се врше мере психијатријског третмана без пристанка. Приступачност објекта у коме се пружа бесплатна правна помоћ препозната је као предуслов доступности те помоћи.

Изменама Кривичног законика кривично дело повреде равноправности редефинисано је како би дискриминација на основу инвалидитета постала кривично дело. Такође је поштрена казна за кривично дело обљубе над немоћним лицем. Обе измене извршене су на иницијативу Националне организација особа са инвалидитетом Србије.

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да су надлежни органи предузели одређене мере на спровођењу препорука из параграфа 24 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији, али је неопходно наставити, па чак и интензивирати рад на спровођењу ових препорука. Кривични законик је измењен у складу са препорукама Комитета.

У наредном периоду неопходно је приступити изменама и допунама процесно - правних прописа како би се обезбедио несметан и недискриминаторан приступ правди, укључујући процедурална прилагођавања за све особе и приступ грађанским парницама за глуве особе. Поред овога, потребно је окончати поступак именовања и обезбедити довољан број судских тумача за знаковни језик.

³⁵ Министарство правде, *Електронска евиденција сталних судских преводилаца и тумача*, децембар 2019, доступно на: <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/13857/elektronska-evidencija-stalnih-sudskih-prevodilaca-i-tumaca.php>

Слобода и безбедност особе (члан 14)

11. Комитет је позвао Србију да опозове прописе који омогућавају присилно смештање особа са инвалидитетом у институције, укључујући Закон о заштити лица са менталним сметњама, као и да забрани задржавање на основу оштећења деце и одраслих са менталним сметњама у психијатријским установама без њиховог пристанка (преорука из параграфа 26 Закључних опсервација). Такође је препоручио убрзавање развоја услуга у заједници и деинституционализацију.

Иако је Комитет препоручио Србији да стави ван снаге Закон о заштити лица са менталним сметњама као пропис супротан одредбама члана 14 Конвенције, овај закон и даље је на снази. Током пролећа 2019. године Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања покренуло је јавну расправу о Нацрту закона о заштити права лица са менталним сметњама, корисника услуга смештаја у социјалној заштити. Овај нацрт предвиђа могућност задржавања на основу оштећења деце и одраслих у резиденцијалним установама без њиховог пристанка.

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у одговору на упитник НООИС-а из 2018. године наводи да је Република Србија „постигла значајну редукацију капацитета резиденцијалних установа за смештај деце и омладине, уз повећање броја малих домских заједница за привремени и повремени смештај деце и уз стални развој услуга које подржавају останак деце у породичном окружењу...“ Министарство наводи да упркос уложеним напорима још увек не постоји довољан број породица за специјализовано хранитељство у које би се смештала деца са сметњама у развоју и то упркос увећаним надокнадама.

За обезбеђивање успостављања и одрживости услуга у заједници, неопходних за реализацију процеса деинституционализације, успостављен је механизам наменских трансфера усвајањем Уредбе о наменским трансферима (март 2016. године), што омогућава финансијску подршку локалним самоуправама чији је степен развијености испод републичког просека, за развој услуга у заједници.

У Редовном годишњем извештају Повереника за заштиту равноправности Народној скупштини Републике Србије за 2017. годину³⁶, Повереник је дао препоруке за унапређење равноправности носиоцима јавне власти. Између осталог, Повереник је препоручио интензивирање рада на процесу деинституционализације уз обезбеђивање адекватне подршке особама са инвалидитетом за самосталан живот у најмање рестриктивном окружењу, уз развој услуга на локалном нивоу и континуирано развијање сарадње система социјалне и здравствене заштите, образовања и запошљавања.

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да су надлежни органи предузели одређене мере на спровођењу препорука из параграфа 26 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији, али је неопходно наставити, па чак и интензивирати рад на спровођењу ових препорука. Неопходно је променити Закон о заштити лица са менталним сметњама и друге пратеће прописе како би се укинула могућност задржавања на основу инвалидитета деце и одраслих са менталним сметњама у психијатријским установама без њиховог пристанка и присилно смештање у институције.

³⁶ Доступан на: <http://ravnopravnost.gov.rs/izvestaji/>

Слобода од тортуре, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања (члан 15)

12. Комитет је позвао Србију да забрани све облике присилног поступања са децом и одраслима са инвалидитетом, укључујући физичко и хемијско спутавање, прекомерну антипсихотичку терапију и изолацију који могу представљати тортуру, нечовечно или понижавајуће поступање (преорука из параграфа 28 Закључних опсервација). Такође је препоручио покретање административних и кривичних истрага у пријављеним случајевима ради утврђивања могуће одговорности.

Канцеларија Заштитника грађана овлашћена је да делује као Национални механизам за превенцију тортуре сходно препорукама независних тела за људска права Уједињених нација. Она врши надзор институција и иницира неопходне поступке превенције.

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у одговору на упитник НООИС-а навело је да је циљ сваког институционалног збрињавања унутар мреже установа социјалне заштите у РС - стварање безбедног окружења, а потом усмерење на све мере и активности које доприносе очувању потенцијала и евентуалном унапређењу истих кроз мере рехабилитације, ресоцијализације и сл. Корисницима је обезбеђен 24- часовна брига и надзор кроз сменски рад.

Стручни радници, као и радници који непосредно раде са корисником воде дневнике рада, а радници у ноћној смени воде "књигу примопредаје сменских дужности" у којима бележе сва дешавања током ноћне смене, укључујући поделу терапије, али и стања узнемирености и евентуалних конфликта међу корисницима и начине на које је конфликт разрешен.

Током деценија развоја стандарда стручног рада, установљена су правила опхођења са корисницима, а унутрашњим актима су радници обавезани на поступке унутар своје струке али и на тимски рад (свака установа има формиран стручни тим).

Инциденти се ипак (ретко) дешавају, наводи Министарство, те постоји "Протокол о поступању у инцидентним ситуацијама" који, осим предузимања мера унутар установе, активности ка систему здравства, полиције, тужилаштва, подразумева и хитно обавештавање Министарства о истом. Установе располажу обавезним прописаним процедурама за изјављивање жалби корисника, имају дефинисане обавезне процедуре за примену рестриктивних поступака и мера према корисницима, имају формиран интерни тим запослених задужен за поступање у случајевима насиља над корисницима.

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да су надлежни органи предузели одређене мере на спровођењу препорука из параграфа 28 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији, али је неопходно наставити, па чак и интензивирати рад на спровођењу ових препорука.

Слобода од експлоатације, насиља и злостављања (члан 16)

13. Комитет је препоручио Србији да обезбеди приступачност и доступност независних и делотворних механизма за надзор, транспарентног поступка за жалбу и развије програме за сузбијање насиља над и злостављања особа са инвалидитетом (преорука из параграфа 30 Закључних опсервација).

Приликом анализе спровођења препорука везаних за члан 6 било је речи о одредбама Закона о спречавању насиља у породици.

Приликом анализе спровођења препорука везаних за члан 15 било је речи о мандату Канцеларије Заштитника грађана као Националног механизма за превенцију тортуре сходно препорукама независних тела за људска права Уједињених нација.

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у одговору на упитник НООИС-а наводи да постоји "Посебан протокол о заштити деце у установама социјалне заштите од злостављања и занемаривања" на чију примену су обавезане све установе социјалне заштите који јасно дефинише поступање. Правилником о забрањеним поступањима запослених у социјалној заштити („Сл. гласник РС“, бр. 8/2012 од 3.2.2012. године) прописано је: «У установи социјалне заштите, односно код пружаоца услуга социјалне заштите запосленом је забрањен сваки облик насиља над корисником, физичко, емоционално и сексуално злостављање, искориштавање корисника, злоупотреба поверења или моћи коју ужива у односу на корисника, занемаривање корисника и друга поступања која нарушавају здравље, достојанство и развој корисника, прописана правилником». Наведени документ посебно истиче посебан положај детета као корисника услуга и потребу његове заштите у процесу коришћења услуга. Обавеза пријављивања је посебно дефинисана, као и провера безбедности осталих корисника, уколико се насиље деси у домовима за смештај корисника или других пружалаца услуга.

У свом одговору на упитник НООИС-а, Министарство просвете, науке и технолошког развоја подсећа да је чланом 111. Закона о основама система образовања и васпитања прописана забрана насиља, злостављања и занемаривања.

Правилником о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање успостављене су јасне процедуре заштите свих ученика од насиља. Приликом процене нивоа насиља, а на основу које се предузимају васпитне и васпитно-дисциплинске мере, појачан васпитни рад са ученицима и израда плана заштите, у обзир се узимају карактеристике ученика, процена ризика, могућих последица и друго.

Правилником о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања успостављени су посебни случајеви дискриминације, а који обухватају и дискриминаторно понашање према ученицима са инвалидитетом.

Министарство просвете, науке и технолошког развоја инсистира на поштовању успостављених процедура у области заштите од насиља и дискриминације свих ученика. Школе су у обавези да креирају годишњи програм заштите од насиља, а који креирају у зависности од специфичности своје средине и потреба ученика. Инсистира се на укључивању свих ученика и њихових родитеља, односно законских заступника

као и на сарадњи Тима за заштиту од дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања и Тима за инклузивно образовање.

Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године посвећује велику пажњу питањима превенције и заштите особа са инвалидитетом од насиља и злостављања, посебно превенције и заштите жена са инвалидитетом од насиља. Између осталог, Стратегија предвиђа подизање свести јавности о проблему насиља и злостављања особа са инвалидитетом, посебно жена са инвалидитетом, у породичном/партнерском, институционалном и ванинституционалном контексту и унапређење њихове информисаности о механизмима заштите од свих облика насиља и злостављања. Мером се повећава могућност за адекватно функционисање и сарадњу институција у чијој је надлежности превенција и заштита особа са инвалидитетом од насиља и злостављања.³⁷

У одговору на упитник НООИС-а канцеларија Заштитника грађана наводи да Заштитник грађана поступа по притужбама грађана, као и по сопственој иницијативи када дође до сазнања да има индиција да је нека особа са инвалидитетом преживела насиље, а да сам догађај има везе са органима/установима које Заштитник грађана може да контролише. У периоду од 2016. године закључно са 16. 07. 2018. године, Заштитник грађана имао је једну притужбу у вези са насиљем над особом са инвалидитетом, у којој није било могућности за поступање због ненадлежности овог органа. У другом случају из 2018. године, поступак је у току.

У одговору на упитник НООИС-а Повереник за заштиту равноправности наводи да Повереник није поступао по предметима који се односе на спречавање насиља над особама са инвалидитетом имајући у виду законом утврђен делокруг надлежности.

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да су надлежни органи предузели низ мера на спровођењу препорука из параграфа 30 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији, али је неопходно наставити, па чак и интензивирати рад на сузбијању насиља над и злостављања особа са инвалидитетом. Канцеларија Заштитника грађана овлашћена је да делује као Национални механизам за превенцију тортуре сходно препорукама независних тела за људска права Уједињених нација. Неопходно је јачање капацитета свих органа надлежних за сузбијање насиља над и злостављања особа са инвалидитетом, као и повећање улагања у програме превенције насиља.

14. Комитет је такође препоручио Србији да заштити децу и одрасле особе са инвалидитетом у институцијама од насиља и злостављања (преорука из параграфа 32 Закључних опсервација).

³⁷ Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године, стр 72.

Стратегија за заштиту деце од насиље која је истекла 2015. године, иако је препознала децу са сметњама у развоју као посебно осетљиву групу у односу на насиље, није предвиђала никакве посебне мере за њихову заштиту.

Такође ни Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања (89), као ни секторски инструменти, нису обезбедили нити предвидели посебне мере за превенцију, смањење ризика и реаговање у поступцима заштите и опоравка када су у питању деца са сметњама у развоју и инвалидитетом.³⁸

У оквиру истраживања о насиљу у школама у Србији које је рађено у 237 основних школа, било је и седам специјалних школа. Када је у питању насиље у школи, укљученост деце из специјалних школа у насилну интеракцију већа је него код деце у редовним школама и то подједнако када је реч о изложености физичком насиљу (жртве) и насилном понашању према другој деци. Док трећина испитаних ученика из редовних школа извештава да се ученици из других школа према њима понашају насилно, чак половина испитаних ученика специјалних школа извештава да су имали такво искуство.³⁹

Ученици из специјалних школа мање су се жалили на насиље одраслих у поређењу са ученицима из тзв. редовних школа - 5,4% наспрам 9,4% на млађем узрасту и 21,5% у поређењу са 33,6% на старијем узрасту.⁴⁰

С друге стране, ставови запослених у специјалним школама не разликују се битно од ставова запослених у редовним школама. Око две трећине сматра да је проблем насиља већи него раније, те да се проблеми са насиљем јављају повремено. Слична је ситуација и када је у питању изјашњавање о појединачним облицима насиља, односно, забринутост запослених у специјалним школама слична је забринутости запослених у редовним школама. Треба указати на то да неки облици насиља знатно више забрињавају запослене у специјалним школама – сексуално узнемиравање уочило је као проблем 48% запослених у специјалним школама наспрам 26% у редовним школама.⁴¹

Слични налази добијени су и у оквиру истраживања са родитељима које је спроведено у оквиру ситуационе анализе о положају деце са инвалидитетом у Србији (коју је радио НООИС током 2017. године). Четвртина родитеља (24,6%) сумња да је њихово дете било изложено насиљу, при чему је 14,8% деце било изложено насиљу у току последњих годину дана, а 6% вишеструком насиљу (32). У случају када су родитељи сумњали на насиље, 2,2% родитеља је обавестило полицију, 13,3% центре за социјални рад, а 60% запослене у школи, док је 20% родитеља заокружило одговор „друго“. Међу родитељима који су сумњали у насиље над дететом, 95,6% родитеља је предузело неке мере.⁴²

Према извештају родитеља, последице је трпела тек четвртина особа која је починила насиље над децом са сметњама у развоју. У највећем броју случајева насиља, родитељи

³⁸ Ситуациона анализе положаја деце са инвалидитетом у Србији, стр. 84

³⁹ Оп. Цит, стр. 85.

⁴⁰ Ибид.

⁴¹ Ибид.

⁴² Ибид.

сматрају да деци није била потребна подршка у смислу рехабилитације (64,4%). Ипак, у случају да сматрају да им је подршка била потребна, она углавном није пружена.⁴³

Већ је било речи о томе да Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године посвећује велику пажњу питањима превенције и заштите особа са инвалидитетом од насиља и злостављања, посебно питањима превенције и заштите жена са инвалидитетом од насиља.

И сви подаци разматрани у оквиру анализе спровођења препорука из параграфа 30 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији релевантни су и за спровођење препорука из параграфа 32.

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да су надлежни органи предузели одређене мере на спровођењу препорука из параграфа 32 Закључних опсервација Комитета, али је неопходно наставити па чак и интензивирати рад на сузбијању насиља над и злостављања особа са инвалидитетом.

⁴³ Ибид.

Заштита интегритета личности (члан 17)

15. Комитет је препоручио Србији да забрани могућност вршења медицинских мера без претходне сагласности особе са инвалидитетом (преорука из параграфа 34 Закључних опсервација).

У пракси, међутим, Закон о правима пацијената омогућава вршење медицинских мера над пунолетним лицем лишеним пословне способности уз писану сагласност старатеља те особе.

Закон о заштити лица са менталним сметњама прописује да лице са менталним сметњама изузетно може бити подвргнуто медицинској мери без пристанка ако је:

- 1) лечење неопходно да би се спречило значајно погоршање његовог здравственог стања;
- 2) медицинска мера усмерена ка поновном успостављању способности доношења одлуке о пристанку на предложену медицинску меру;
- 3) предузимање медицинске мере без пристанка лица са менталним сметњама неопходно да би се спречило угрожавање живота и безбедности тог лица или живота и безбедности других лица.

И Нацрт закона о заштити права лица са менталним сметњама, корисника услуга смештаја у социјалној заштити из 2019. године, предвиђа могућност вршења различитих рестриктивних мера у резиденцијалним установама без пристанка особе са менталним сметњама.

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да препорука из параграфа 34 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији није спроведена. Неопходно је ставити ван снаге спорне одредбе Закона о правима пацијената и Закона о заштити лица са менталним сметњама.

16. Комитет је истовремено препоручио Србији да истражи све случајеве када су интервенције вршене насилно без претходне сагласности особе са инвалидитетом, обезбеди заштиту тих особа и санкционише прекршиоце (преорука из параграфа 36 Закључних опсервација).

Требало би приметити да у документацији јавно поднетој Комитету за права особа са инвалидитетом није било података о конкретним случајевима када су у Србији интервенције наводно вршене насилно без претходне сагласности особе са инвалидитетом.

У одговору на упитник НООИС-а канцеларија Заштитника грађана наводи да Заштитник грађана није примио ни једну притужбу односно информацију о случају спровођења стерилизације и медицинских експеримената над особама са инвалидитетом под старатељством без информисаног пристанка.

У одговору на упитник НООИС-а Повереник за заштиту равноправности наводи и то да Повереник није поступао по предметима који се односе на спречавање насиља над особама са инвалидитетом, спречавање стерилизације и медицинских експеримената

над особама са инвалидитетом под старатељством без слободног и информисаног пристанка тих особа, имајући у виду законом утврђен делокруг надлежности Повереника.

Имајући у виду недостатак било каквих поузданих података о наводно насилно вршеним интервенцијама, није могуће дати објективну оцену евентуалног спровођења или неспровођења препорука из параграфа 36 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији.

17. Комитет је препоручио Србији да предузме мере како би особама са инвалидитетом осигурао обавештеност и омогућио им слободно изражавање воље пре интервенције, без обзира на њихову пословну способност (препука из параграфа 38 Закључних опсервација).

Требало би имати на уму да је израз „пословна способност“ из Закључних опсервација у службеном преводу погрешно преведен као „правна способност“.

Иако у изузетним случајевима допуштају интервенције без сагласности особе са инвалидитетом и Закон о правима пацијената и Закон о заштити лица са менталним сметњама прописују низ мера како би овим особама била осигурана обавештеност и омогућено им слободно изражавање воље пре интервенције.

Имајући у виду наведено, може се закључити да су надлежни органи предузели одређене мере на спровођењу препорука из параграфа 38 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији, али је неопходно интензивирати рад на спровођењу ових препорука.

Самостални живот и укљученост у заједницу (члан 19)

18. Комитет је препоручио Србији да усвоји свеобухватну стратегију и делотворне мере за деинституционализацију (преорука из параграфа 40 Закључних опсервација). Такође је препоручио да држава осигура да неће бити даљих улагања у институције већ да се средства улажу у сервисе подршке у локалној заједници како би се особама са инвалидитетом омогућио самостални живот. Комитет је даље препоручио да се укину препреке које ограничавају могућност организација особа са инвалидитетом да развијају услуге подршке у локалној заједници.

Требало би имати на уму да наводне „препреке које ограничавају могућност организација особа са инвалидитетом да развијају услуге подршке у локалној заједници“ о којима Комитет говори у ствари представљају стандарде квалитета услуга социјалне заштите. Ти стандарди су прописани ради заштите интереса корисника услуга социјалне заштите - особа са инвалидитетом и пружаци услуга су дужни да строго поштују те стандарде. Било какво „релаксирање“ процедура и снижавање стандарда у ствари би било на штету корисника услуга социјалне заштите - особа са инвалидитетом.

Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године посвећује велику пажњу побољшању квалитета живота особа са инвалидитетом и усвајање програма деинституционализације, уз обезбеђивање адекватне подршке за живот у заједници и породици, укључујући и развој услуга подршке за самостални живот у заједници. Овом мером стварају се услови за живот особа са ивалитетом ван резиденцијалних институција и обезбеђивање персонализованих услуга подршке за самостални живот у заједници. Мера утиче на унапређење живота особа са инвалидитетом, кроз јасно концепцијско опредељење да се различити облици социјалне подршке реализују у заједници, односно, непосредном окружењу у коме живе особе са инвалидитетом, уместо у институцијама.⁴⁴

У Редовном годишњем извештају Повереника за заштиту равноправности Народној скупштини Републике Србије за 2017. годину⁴⁵, Повереник је дао препоруке за унапређење равноправности носиоцима јавне власти. Између осталог, Повереник је препоручио интензивирање рада на процесу деинституционализације уз обезбеђивање адекватне подршке особама са инвалидитетом за самосталан живот у најмање рестриктивном окружењу, уз развој услуга на локалном нивоу и континуирано развијање сарадње система социјалне и здравствене заштите, образовања и запошљавања.

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања наводи да је у оквиру пројекта ИПА 2014. „Реструктурирање и оптимизација јавне управе у РС“ Министарства за државну управу и локалну самоуправу ангажован експерт за израду Нацрта Стратегије деинституционализације и развоја услуга у заједници за период 2019-2023. године са пратећим Акционим планом. Израда тог Нацрта Стратегије је, по наводима Министарства, у финалној фази.

⁴⁴ Оп. Цит, стр 67-68 .

⁴⁵ Доступан на: <http://ravnopravnost.gov.rs/izvestaji/>

За обезбеђивање успостављања и одрживост услуга у заједници, неопходних за реализацију процеса деинституционализације, успостављен је механизам наменских трансфера усвајањем Уредбе о наменским трансферима (март 2016. године) што омогућава финансијску подршку локалним самоуправама чији је степен развијености испод републичког просека, за развој услуга у заједници. Наменским трансферима, у складу са законом којим се уређује финансирање јединица локалне самоуправе, из буџета Републике Србије могу се финансирати:

- 1) услуге социјалне заштите које по овом закону финансирају јединице локалне самоуправе – у јединицама локалне самоуправе чији је степен развијености, утврђен у складу са прописима којима се уређује разврставање јединица локалне самоуправе према степену развијености - испод републичког просека;
- 2) услуге социјалне заштите у јединицама локалне самоуправе на чијој територији се налазе установе за домски смештај у трансформацији, укључујући и трошкове трансформације тих установа;
- 3) иновативне услуге и услуге социјалне заштите од посебног значаја за Републику Србију.

У односу на 2016.год. када је за наменске трансфере у оквиру којих се финансирају и услуге намењене деци са инвалидитетом, било издвојено 400 милиона динара, у 2017. и 2018. та средства су била значајно увећана и то до износа од 700 милиона динара.

Истраживање „Мапирање услуга социјалне заштите“⁴⁶, реализовано од стране Центра за либерално-демократске студије, уз подршку Тима за социјално укључивање и смањење сиромаштва и УНИЦЕФ, дало је податке о локалним услугама које се пружају и од стране државног и невладиног сектора.

Према овом истраживању, од 145 локалних самоуправа:

- Услуга помоћ у кући за старе пружа се у 122 локалне самоуправе за 15.563 корисника
- Помоћ у кући за одрасле са инвалидитетом пружа се у 20 локалних самоуправа за 441 корисника
- Помоћ у кући за децу и младе са сметњама у развоју и инвалидитетом пружа се у 37 локалних самоуправа за 611 корисника.
- Услуга дневног боравка за старе се пружа у 12 локалних самоуправа за 1.022 корисника,
- Дневни боравак за децу и младе са сметњама у развоју и инвалидитетом постоји у 71 локалној самоуправи за 2.519 корисника
- Становање уз подршку за особе са инвалидитетом се пружа у 5 локалних самоуправа,
- Становање уз подршку за младе који се осамостаљују пружа се у 15 локалних самоуправа
- Услуга персоналне асистенције постоји у 16 локалних самоуправа
- Услуга предах смештаја се пружа у 11 локалних самоуправа

⁴⁶ Истраживање је спроведено у периоду од септембра 2012. године до фебруара 2013. године;

Број градова и општина у Србији које обезбеђују сервис персоналне асистенције стално расте, али и даље нису задовољене потребе свих особа са инвалидитетом за овом врстом службе подршке. Сервис између осталог функционише у Чачку, Јагодини, Крагујевцу, Лесковцу, Нишу, Новом Саду, Смедереву, Сомбору и Ужицу. Од 2016. године Београд организује овај сервис за 55 корисника преко Центра за самостални живот особа са инвалидитетом Србије. И даље постоје листе чекања за ову услугу.

Увођење услуге личног пратиоца за децу у различитим локалним самоуправама представља значајан допринос пружању подршке останку деце са инвалидитетом у биолошкој породици и укључености те деце у локалну заједницу. У Београду број личних пратилаца за децу са интелектуалним инвалидитетом који се финансирају из буџета града расте из године у годину.

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да су надлежни органи предузели низ мера на спровођењу препорука из параграфа 40 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији, али је неопходно наставити, па чак и интензивирати рад на обезбеђивању сервиса подршке за самостални живот особа са инвалидитетом у локалној заједници. Неопходно је коначно усвојити Стратегију деинституционализације и интензивирати даље развијање сервиса подршке у локалној заједници. Такође, уместо даљег улагања у институције, неопходно је повећати улагања у сервисе подршке у локалној заједници како би се особама са инвалидитетом омогућио самостални живот.

Лична покретљивост (члан 20)

19. Комитет је препоручио Србији да усвоји универзално применљиве мере, уједначи курсеве обуке за знаковни језик за глуве и наглуве особе и тим особама омогући полагање возачких испита без ограничења на основу оштећења (преорука из параграфа 42 Закључних опсервација). Такође је препоручио да држава предузме мере како би слепим и слабовидим особама олакшала приступ обученим псима водичима.

Након усвајања Закона о употреби знаковног језика појавила се потреба информисања представника институција система на нивоу локалне самоуправе о садржини закона и обавезама које он утврђује како би се у локалној заједници адекватно спроводио. Из наведеног разлога Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања је кроз Стални отворени конкурс у то време подржало реализацију пројекта Савеза глувих и наглувих Србије „Јавни сектор и Закон о употреби знаковног језика“ кроз реализацију радионица на којима се о закону разговарало са представницима јединица локалне самоуправе са територије града Београда, као и са представницима релевантних здравствених и образовних институција, центара за социјални рад, апотекарских установа, полицијских управа и сл. Радионицама су истовремено присуствовале и глуве особе које су говориле о личним искуствима и препрекама на које наилазе услед постојања комуникацијских баријера.

Након четири године имплементације Закона о употреби знаковног језика, Градска организација глувих Београда је уз подршку УНПРДП спровела Анализу примене Закона о употреби знаковног језика. Циљ анализе био је да се сагледају ефекти примене Закона, израде препоруке за побољшање као и препоруке за бољу примену правног оквира. У Анализи се наводи да «Закон није експлицитно препознао српски знаковни језик и културу глувих». Иако се Законом професија тумача нашла у Шифарнику занимања у поглављу које дефинише професије унутар професија преводаца, тумача и лингвиста, још увек није дошло до значајнијих помака у вези са формалним образовањем и стручним усавршавањем тумача. Последица је мали број тумача, који углавном раде у медијима и у оквиру сервиса локалних организације за свакодневне потребе глувих особа. Ниједан од тумача континуирано не пружа услуге у формалном и неформалном образовању што доводи до тога да обуке као и полагање возачких испита нису доступне глувим особама на српском знаковном језику.

Што се тиче мера државе како би слепим и слабовидим особама олакшала приступ обученим псима водичима, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у одговору на упитник НООИС-а је навело да су на Стално отвореном конкурс за унапређење положаја особа са инвалидитетом одобрени следећи пројекти који доприносе унапређењу покретљивости слепих лица:

- „Пас водич - најбољи пријатељ - кампања“, Савеза удружења слепих и слабовидних Србије „Бели штап“
- „Процена потребе изградње Центра за обуку паса водича слепих у Републици Србији“, Српског удружења за обуку паса помоћника и мобилитет „ПаСистент“ и
- „Даље истраживање могућности за формирање центра за обуку паса-водича за слепе у Србији“ Савеза слепих Србије.

Имајући у виду наведено, може се закључити да су надлежни органи предузели мере на спровођењу препорука из параграфа 42 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији, али је неопходно интензивирати рад на спровођењу ових препорука. Неопходно је повећати улагања како би се слепим и слабовидим особама олакшао приступ обученим псима водичима. Такође је потребно предузети кораке како би се омогућило полагање возачких испита без ограничења на основу оштећења.

Слобода мишљења и изражавања и приступ информацијама (члан 21)

20. Комитет је препоручио Србији да предузме кораке ради оснивања националног тела за Брајево писмо и обезбеди стварање стандардизованог Брајевог писма на српском језику (преорука из параграфа 44 Закључних опсервација).

Приликом анализе стања у Србији Комитет је пропустио да утврди да се стандардизовано Брајево писмо на српском језику већ деценијама користи у заједници слепих у Србији.

Библиотека Савеза слепих Србије функционише уз одређену финансијску подршку Министарства културе на годишњем нивоу. Поред аудио књига и текстова у електронском формату ова библиотека нуди и текстове на Брајевом писму. Библиотека Савеза слепих Србије делује као национална установа за промовисање стандардизованог Брајевог писма на српском језику.

Специјална школа „Др Вељко Рамадановић“ у Земуну већ деценијама делује као национална база за описмењавање слепе деце на стандардизованом Брајевом писму на српском језику.

Имајући у виду наведено, може се закључити да су препоруке из параграфа 44 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији у значајној мери остварене, али је неопходно наставити и повећати подршку Библиотеци Савеза слепих Србије и описмењавању слепе деце на стандардизованом Брајевом писму на српском језику.

Поштовање дома и породице (члан 23)

21. Комитет је препоручио Србији да преиспита поступке у којима су мајке са инвалидитетом проглашене неподобним за вршење родитељских права због свог инвалидитета (преорука из параграфа 46 Закључних опсервација). Комитет је такође препоручио Србији да овим женама у потпуности успостави права на дом и заснивање породице, те да им обезбеди неопходну подршку за остваривање тих права.

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у одговору на упитник НООИС-а (из 2018. године) наводи да се у Републици Србији у складу са важећим прописима „дете не раздваја од својих родитеља против своје воље, осим уколико суд односно орган старатељства не утврди, у складу са законом и одговарајућим процедурама, да је такво раздвајање неопходно у најбољем интересу детета. Ни у ком случају се дете не раздваја од родитеља само на основу инвалидитета било детета било родитеља.“

Министарство у свом одговору даље наводи да су у протеклом десетогодишњем периоду предузете бројне активности на развоју услуга у заједници као што су: дневни боравци, помоћ у кући, становање уз подршку, сервис персоналних асистената итд. Једна од најраспрострањенијих услуга у Републици Србији је услуга помоћи у кући која се пружа не само старијим лицима већ и одраслим лицима са инвалидитетом, а такође и деци са инвалидитетом. Поред тога, за спречавање одвајања детета од родитеља са инвалидитетом веома је важна и услуга персоналне асистенције која је доступна пунолетним лицима са инвалидитетом, а њена сврха је пружање одговарајуће индивидуалне практичне подршке која је кориснику неопходна за задовољавање личних потреба и укључивање у образовне, радне и друштвене активности у заједници, ради успостављања што већег нивоа самосталности.

Како се услуге у заједници према Закону о социјалној заштити финансирају из буџета локалних самоуправа, за локалне самоуправе ниског нивоа развијености, развој услуга у заједници одвија се и преко механизма наменских трансфера којим се средства за развој услуга преносе из републичког буџета ка буџетима локалних самоуправа. У 2018.год. обезбеђено је 700 милиона динара за ове намене и то за 125 локалних самоуправа.

Центри за социјални рад поред тога, у случајевима када постоји опасност од измештања деце из породице, раде на интензивној подршци породици пружањем услуга породичног сарадника и привременог хранитељства. Осим тога, породицама се обезбеђује подршка кроз материјалну помоћ у виду бесплатних уџбеника и бесплатног коришћења дневног боравка у школи, а корисници права на помоћ и негу другог лица имају и право на субвенције у плаћању електричне енергије (енергетски заштићени купци).

Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године предвиђа унапређење услова за заснивање брачне/ванбрачне заједнице и подршку родитељству особа са инвалидитетом. Мером се обезбеђују услови да особе са инвалидитетом склапају брак, заснивају ванбрачне заједнице, као и обезбеђују услови да жене са инвалидитетом слободно доносе одлуке о рађању деце. Ефекат мере је унапређење услова за равноправно учешће особа са

инвалидитетом у приватној сфери партнерског функционисања и породичног живота. Мером се унапређује равноправност особа са инвалидитетом у односу на брак односно ванбрачну заједницу и родитељство.⁴⁷

У одговору на упитник НООИС-а канцеларија Заштитника грађана наводи да је Заштитник грађана поступао по обраћању удружења грађана које је указало на ситуацију измештања детета из примарне породице чија је мајка особа са менталним инвалидитетом и самохрана. Обраћање је поднето током 2018. године. Заштитник грађана проверио је поступање центра за социјални рад у конкретном случају, како у погледу спроведених процедура, тако и у погледу поступања према мајци у поступку (у смислу обавештавања, достављања одлука и могућности да иста користи правна средства против одлука). Након спроведених провера, Заштитник грађана није закључио да има основа да се против центра за социјални рад покреће поступак контроле.

У одговору на упитник НООИС-а Повереник за заштиту равноправности наводи да Повереник није поступао по предметима који се односе на одвајања мајки са инвалидитетом од своје деце, имајући у виду законом утврђен делокруг надлежности.

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да су надлежни органи предузели низ мера на спровођењу препорука из параграфа 46 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији, али је неопходно наставити, па чак и интензивирати рад на спровођењу ових препорука. Неопходно је повећати улагања у услуге у заједници како би се мајкама са инвалидитетом обезбедила неопходна подршка за остваривање права на дом и заснивање породице.

⁴⁷ Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године, стр. 71

Образовање (члан 24)

22. Комитет је препоручио Србији да идентификује конкретне циљеве из Акционог плана за инклузивно образовање за период 2016-2020 (преорука из параграфа 48 Закључних опсервација). Комитет је такође препоручио Србији да посвети пажњу ученицима са вишеструким инвалидитетом, ученицима са инвалидитетом који живе у институцијама и развијању индивидуалних образовних планова.

У свом одговору на упитник НООИС-а из 2018. године, Министарство просвете, науке и технолошког развоја наводи да је у сврху прикупљања података од школа о ученицима којима су потребни прилагођени уџбеници то Министарство развило посебну апликацију у оквиру информационог система „Доситеј“. Потребне за прилагођеним уџбеницима је исказало 160 школа (12 школа за ученике са сметњама у развоју и 148 редовних школа).

Прилагођене бесплатне уџбенике су добила 674 ученика (300 ученика који похађају школе за ученике са сметњама у развоју и 374 ученика редовних школа). Међу овим ученицима је највећи број слепих и слабовидих ученика, затим ученика са интелектуалним сметњама, ученика са моторичким сметњам и ученика који користе асистивну технологију. Прилагођено је 6.948 уџбеничких јединица од чега 642 на Брајевом писму (од тога 419 за ученике у школама за образовање ученика са сметњама у развоју), 866 са увећаним фонтом (од тога 416 за ученике у школама за образовање ученика са сметњама у развоју), 4.515 у електронском формату – pdf, txt, doc, docx, (од тога 1424 за ученике у школама за образовање ученика са сметњама у развоју) и 925 у звучном формату- mp3, wav (од тога 511 за ученике у школама за образовање ученика са сметњама у развоју).

За школску 2018/19. годину бесплатне прилагођене уџбенике ће добити сви ученици са сметњама у развоју и инвалидитетом, независно од тога да ли се образују по ИОП-у или не. За школску 2018/19. школе су пријавиле потребе за 7.857 прилагођених уџбеничких јединица.

Унапређена је интересорна сарадња у области инклузивног образовања кроз успостављање *Заједничког тела за подршку социјалној инклузији, подршку раду и координацију надзора над радом интерресорних комисија за процену потреба за пружањем додатне образовне, здравствене и социјалне подршке детету и ученику* од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја, Министарства здравља, Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања и Министарства државне управе и локалне самоуправе, наводи Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

У свом одговору на упитник НООИС-а, Министарство просвете, науке и технолошког развоја даље наводи да су припремљени бројни законски и подзаконски акти, као и стратешка докумената од којих су најважнији:

- измене и допуне Закона о основама система образовања и васпитања;
- измене и допуне Закона о предшколском васпитању и образовању;
- изменама и допунама Закона о основном образовању и васпитању;
- нацрт Акционог плана за инклузивно образовање;
- Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији;
- Правилник и упутство о прилагођавању уџбеника;

- акти везани за афирмативну акцију за упис студената са инвалидитетом и студената ромске националности, итд.

Израђено је и Стручно упутство о прилагођавању пријемних испита за средње школе.

Закони о основном и средњем образовању ставили су велики нагласак на могућност школовања на даљину, што није на трагу идеје инклузивног образовања. Срећом, кровни Закон о основама система образовања и васпитања снажно афирмише идеју инклузивног образовања и предвиђа низ квалитетних решења која подстичу инклузију ученика са инвалидитетом у редовне школе.

У свом одговору на упитник НООИС-а, Министарство просвете, науке и технолошког развоја даље наводи да је у току била и реализација пројекта: *Подршка унапређивању квалитета васпитно-образовног рада са децом са сметњама у развоју*. Циљ пројекта био је унапређење квалитета инклузивног предшколског васпитања и образовања. Пројекат се реализовао у 3 предшколске установе: „Пчелица“ - Сремска Митровица, „11 април“ - Нови Београд и „Звездара“ – општина Звездара. Носиоци пројекта су Министарство просвете, науке и технолошког развоја/Група за социјалну инклузију и УНИЦЕФ. Имплементацију пројекта су водили ВеликиМали у сарадњи са Мрежом подршке инклузивном образовању и уз укључивање Удружења стручних сарадника и сарадника ПУ Србије. Очекивани резултати пројекта били су:

- Унапређен процес планирања, праћења, вредновања и документовања васпитно-образовног рада са децом са сметњама у развоју и инвалидитетом;
- Развијен модел унапређивања инклузивне васпитно- образовне праксе;
- Документовани и у стручној јавности представљени модели организације квалитетне инклузивне праксе;
- Развијен приручник за примену модела за унапређивање инклузивности васпитно-образовног рада.

Министарство просвете, науке и технолошког развоја је подржало пројекат „Унапређење професионалне подршке у заједници – важан корак у инклузији деце“ који је спровео Центар за социјалну политику у сарадњи са УНИЦЕФ-ом, Тимом за социјално укључивање и смањење сиромаштва, Сталном конференцијом градова и општина. Пројекат је био усмерен на оснаживање капацитета интерресорних комисија за процену потреба за пружањем додатне образовне, здравствене и социјалне подршке детету и ученику. Током пројекта су организоване једнодневне обуке за чланове интерресорних комисија свих општина у Србији, развијен програм обуке у који је укључено 17 београдских општина, интензивно се радило са интересорним комисијама у десет општина које су добиле и грантове за финансирање додатне подршке деци и ученицима, урађена је анализа рада интерресорних комисија и припремљен Водич за рад интерресорних комисија.

Циљ пројекта је био утицај на социјалну и образовну инклузију деце из маргинализованих група, кроз оснаживање капацитета интерресорних комисија у локалним заједницама за пружање додатне подршке деци за укључивање у рани развој и образовање.

Различите анализе у овој области су указале на потребу оснаживања капацитета чланова интерресорних комисија (ИРК) како би се осигурао квалитет њиховог рада и адекватност мера подршке. Због тога су предузете пројектне мере оснаживања

капацитета чланова интерресорних комисија у следећим јединицама локалне самоуправе: Бела Паланка, Бојник, Владичин Хан, Ковин, Крагујевац, Лесковац, Панчево, Пирот, Пожаревац и Смедерево.

Поред интерресорних комисија (ИРК) из 10 јединица локалне самоуправе, интензивна подршка је пружена и ИРК из свих 17 београдских општина кроз консултативне састанке, обуке и размене искустава.

У оквиру ове иницијативе, спроведена је анализа рада 10 интерресорних комисија (ИРК), идентификоване потребе за додатном обуком и спроведене најважније обуке за 10 изабраних ИРК. На основу налаза анализе и рада са 10 ИРК, израђена је и спроведена основна обука за свих 156 ИРК у Србији. Обука за све ИРК је спроведена кроз 3 регионална тренинга. Пројекат је обухватио и грантове за асистивну технологију у 10 локалних самоуправа за финансирање асистивне технологије коју су ИРК препоручили за децу. Коришћењем асистивних помагала/технологије омогућена је већа образовна инклузија за око 400 деце у 10 локалних самоуправа.

Евалуација овог пројекта је показала да су у свих 27 ИРК значајније подигнути професионални капацитети. Током пројекта направљен је и одштампан Водич за рад ИРК, инфо-флајер на ромском, мађарском и српском језику и постер. Сав материјал је подељен свим градовима и општинама у Србији.

Република Србија је постала чланица у Европској агенцији за посебне потребе и инклузију у образовању (*European Agency for Special Needs and Inclusive Education*). Чланство у Европској агенцији ће додатно допринети остваривању циљева Републике Србије у области инклузивног образовања, посебно кроз олакшавање сарадње са другим чланицама, омогућавање приступа подацима о добрим праксама и анализама у другим образовним системима и кроз стручну подршку

Настава за ученике са сметњама у развоју у оквиру школа за образовање ученика са сметњама у развоју је на нивоу основног образовања организована у оквиру 595 одељења, што је око 8 ученика по одељењу, док је у оквиру средњошколског образовања организована у оквиру 341 одељења, што је око 6 ученика по одељењу.

У основне школе за образовање ученика са сметњама у развоју претежно иду деца са умањеним интелектуалним способностима, која чине 68% ученика и деца са вишеструким сметњама (20,1%). Ученици са оштећењем вида или слуха чине 11,4% ученика, а ученици са физичким сметњама тек 0,2%. Слична је структура деце у односу на сметње у развоју и у средњим школама за образовање ученика са сметњама у развоју, при чему 58,3% ученика чине деца са умањеним интелектуалним способностима, 16,4% деца са вишеструким сметњама, 20,8% деца са оштећењем вида или слуха и 4,5% деца са сметњама у физичком функционисању. ИОП је имало 62% деце која су укључена у специјално образовање, од чега је 50% радило по ИОП2, а 12% по ИОП1.

Уколико се упореди структура деце у односу на врсту ИОП-а који се примењује, може се закључити да значајно више деце у школама за образовање деце са сметњама у развоју има ИОП2 у односу на децу која похађају редовне школе.⁴⁸

⁴⁸ Ситуациона анализе положаја деце са инвалидитетом у Србији, стр. 42.

Тако је проценат ученика са ИОП2 у специјалном образовању 81%, а у оквиру редовног образовања 41%. Другим речима, у редовне школе пре свега се уписују деца са блажим и умереним сметњама у развоју, која су се до скоро образовала у сегрегираним окружењима, док се деца са вишеструким и тежим облицима сметњи у развоју и деца са интелектуалним и менталним сметњама укључују у сегрегиране образовне системе (58).

Ови подаци указују да се још увек велики број деце са сметњама у развоју образује у школама за образовање ученика са сметњама у развоју, али охрабрује тренд смањења уписа деце у ове школе. Тако је у односу на школску 2009/2010. годину, у току 2014/2015. у школе за ученике са сметњама у развоју уписано 13,9% мање деце, док се број деце која уписују редовне школу у истом периоду смањено за 4,8%. Паралелно долази и до смањења броја деце у специјалним одељењима основних школа за 25,3%. У истом периоду долази и до повећања броја ученика са сметњама у развоју у основним школама за 49,6%. На повећани обухват основним образовањем деце са сметњама у развоју указује податак да је 94% родитеља деце узраста 7–12 година покушало да упише дете у основну школу, док је то исто покушало 73,8% родитеља деце узраста 16–17 година. Међу ученицима који су променили статус било је више оних који су из редовног образовања прешли у специјалну школу или специјално одељење него оних који су из специјалног образовања прешли у редовно образовање. Мање од 1% ученика прешло је из специјалног у редовно образовање, а нешто више од 4% је из редовних школа прешло у неку специјалну школу или специјално одељење. У истом периоду није дошло до значајног смањења уписа деце са сметњама у развоју у средње школе за образовање ученика са сметњама у развоју⁴⁹

Родитељи који су учествовали у истраживању у оквиру ситуационе анализе генерално су задовољни самим процесом прилагођавања наставе ученицима са сметњама у развоју у редовним школама и самим процесом израде ИОП-а. У том смислу, 89% родитеља деце за који је израђен ИОП задовољно је напретком детета.⁵⁰

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да су надлежни органи предузели низ мера на спровођењу препорука из параграфа 48 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији, али је неопходно наставити, па чак и интензивирати рад на спровођењу ових препорука. Доста је постигнуто у развијању и примени индивидуализованих образовних планова. Ипак, надлежни су пропустили да идентификују конкретне циљеве из Акционог плана за инклузивно образовање за период 2016-2020. Закони о основном и средњем образовању ставили су велики нагласак на могућност школовања на даљину, што није на трагу идеје инклузивног образовања. Неопходно је јачање капацитета свих органа надлежних за инклузивно образовање и повећање улагања у пружање разумних прилагођавања ученицима са инвалидитетом, нарочито ученицима са вишеструким инвалидитетом и оним ученицима са инвалидитетом који живе у институцијама.

23. Комитет је препоручио Србији да предузме хитне кораке да се свим особама са инвалидитетом обезбеди приступ квалитетном инклузивном примарном, секундарном и терцијарном образовању, уз обезбеђивање разумних прилагођавања ученицима у

⁴⁹ Оп. Цит, стр. 44.

⁵⁰ Оп. Цит, стр. 46.

редовним школама (препука из параграфа 50 Закључних опсервација). Комитет је такође препоручио Србији да сви наставници и друго особље у образовном систему прођу обуку о инклузивном образовању.

Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године предвиђа обезбеђивање адекватне додатне подршке из система образовања, здравља и социјалне заштите деци и ученицима у инклузивном образовном окружењу. Мера обухвата обезбеђивање адекватне персонализоване помоћи и подршке индивидуалном учењу у инклузивном образовном окружењу. Ефекти мере су у дугорочном социјалном инвестирању у област образовања, кроз стварање одрживих системских услова за образовање деце са сметњама у развоју које у пуној мери омогућавају њихово самоостварење.⁵¹

У свом одговору на упитник НООИС-а, Министарство просвете, науке и технолошког развоја даље навело је да су спроведене афирмативне мере уписа за ученике из осетљивих друштвених група. За школску 2017/18. годину механизми подршке упису деце из осетљивих друштвених група на више нивое образовања преточени су у системска решења кроз:

- Правилник о упису у средњу школу
- Стручно упутство о прилагођавању пријемних испита за упис у средње школе
- Смернице за прилагођавање пријемног испита особама са инвалидитетом које желе да се упишу на студије у оквиру мера афирмативне акције

У оквиру афирмативне мере за упис ученика са тешкоћама у развоју, у први разред средње школе уписано је 315 ученика који су завршили основно образовање уз примену индивидуалног образовног плана са измењеним образовним стандардима (ИОП-2). Ученици који су у основном образовању остваривали индивидуални образовни план, полагали су завршни испит уз договорене поступке прилагођавања и на тај начин су добили потребну образовну подршку. Од школске 2016/17. године ови ученици се распоређују у средње школе преко електронске уписне базе пре завршног испита и пре формирања одељења. Досадашња пракса је била да се ученици са сметњама у развоју распоређују у већ формирана одељења преко максималног броја ученика. Приликом формирања одељења у која су распоређени ученици са ИОП-ом, примењено је Стручно упутство о формирању одељења и начину финансирања у основним и средњим школама за школску 2016/17. годину. Ово упутство омогућава да се одељења у које су распоређени ученици са ИОП-ом формирају са мањим бројем ученика. Школске 2017/18. године уписан је 501 ученик/ца са сметњама у развоју и инвалидитетом у оквиру мера афирмативне акције.

Законом о основама система образовања и васпитања је свој деци гарантовано: једнако право на образовање и доступност образовања и васпитања без дискриминације и издвајања по било ком основу; универзално, јавно и бесплатно основно и средње образовање и обавезно образовање у трајању од девет година (ППП + 8 разреда).

У свом одговору на упитник НООИС-а, Министарство просвете, науке и технолошког развоја даље наводи да су афирмативне мере уписа на високошколске установе:

⁵¹ Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године, стр. 76.

- Упис на високошколску установу у оквиру Програма афирмативне мере уписа студената са инвалидитетом у оквиру квоте која је одобрена Одлуком Владе РС за ову афирмативну меру може да оствари студент који је положио пријемни испит
- Кандидати који су положили пријемни испит/испит за проверу склоности и способности рангирају се на посебној ранг листи са које високошколска установа уписује највише онолико кандидата колико је одобрено одлуком Владе РС
- Приликом уписа на више године студија, студенти који су се уписали преко Програма афирмативне акције у образовни систем у статусу студената који се финансирају из буџета, се не рангирају са осталим студентима, већ задржавају буџетски статус ако остваре 36 академских бодова у складу са Законом о високом образовању;

Министарство просвете, науке и технолошког развоја даље наводи да се у школској 2017/18. за упис у више стручне школе пријавило 42 кандидата са инвалидитетом, а да се уписало 24.

На Универзитет у Нишу пријавило се 18 кандидата са инвалидитетом, а уписало се 13.

На Универзитет у Београду пријавило се 72 кандидата са инвалидитетом, а уписало се 59.

На Универзитет у Новом Саду пријавило се 24 кандидата са инвалидитетом, а уписало се 17.

На Универзитет у Крагујевцу пријавило се 2 кандидата са инвалидитетом и оба су се уписала.

На Универзитет у Приштини - Косовска Митровица пријавио се 1 кандидат са инвалидитетом који се и уписао.

На Универзитет уметности пријавило се 2 кандидата са инвалидитетом и оба су се уписала.

На државном универзитету у Новом Пазару није било кандидата са инвалидитетом.

Један од циљева формирања Групе за социјалну инклузију Министарства просвете, науке и технолошког развоја 2015. године (сада Група за образовање мањина, социјалну инклузију и заштиту од насиља и дискриминације) био је унапређивање компетенција запослених за квалитетно (инклузивно) образовање. У протеклом периоду су организовани стручни скупови на тему инклузивног образовања у свих 17 школских управа, а обавезни део презентације био је међународни оквир инклузивног образовања у којем најзначајније место има Конвенција о правима особа са инвалидитетом.

Стручним скуповима на тему инклузивног образовања присуствовало је:
127 републичких и општинских просветних инспектора,
136 просветних саветника,

350 просветних саветника и саветника спољних сарадника,
80 директора предшколских установа,
250 стручних сарадника запослених у предшколским установама,
30 универзитетских професора са наставничких факултета и
137 представника релевантних институција са нивоа локалних самоуправа.

У одговору на упитник НООИС-а канцеларија Заштитника грађана навела је да је Заштитник грађана примио укупно 22 притужбе из области права на образовање деце са сметњама у развоју, укључујући и право на личног пратиоца и персоналног асистента у периоду од 2016. године закључно са 16.07.2018. године. Заштитник грађана водио је поступке по свакој притужби која је испуњавала процесне претпоставке. Као резултат поступка било је више обустава, зато што је орган отклонио пропуст на који је притужба указивала. Углавном су то били поступци због необезбеђивања личног пратиоца детету, или пак ускраћивања права на индивидуални образовни план (ИОП).

Канцеларија Заштитника грађана као илустративан пример из ове области наводи притужбу из 2018. године у којој је родитељ детета са аутизмом које је укључено у образовни систем указао на околност да је интересорна комисија препоручила увођење ИОП за дете, али да школа није поступила по овој препоруци. Заштитник грађана отпочео је поступак контроле образовне установе и након састанака са руководством и родитељем, проблем је превазиђен и ИОП 2 за дете израђен.

Заштитник грађана упутио је током 2017. године и збирну препоруку граду Београду у циљу обезбеђивања довољног броја личних пратилаца за децу са сметњама у развоју која су укључена у образовни систем.

У Редовном годишњем извештају Повереника за заштиту равноправности Народној скупштини Републике Србије за 2017. годину⁵², Повереник је носиоцима јавне власти дао препоруке за унапређење равноправности. Између осталог, Повереник је препоручио ангажовање педагошких асистента за децу и ученике којима је потребна додатна подршка у образовању и васпитању и наставити рад на развоју инклузивног образовања на свим нивоима, уз повећање броја просветних саветника и правремено обезбеђивање учбеника у прилагођеним форматима. Неопходно је и радити на обезбеђивању приступачности, асистивних технологија и одговарајућих сервиса за подршку ученицима и студентима, наводи даље Повереник.

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да су надлежни органи предузели низ мера на спровођењу препорука из параграфа 50 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији, али је неопходно наставити, па чак и интензивирати рад на спровођењу ових препорука. Спроведене су одређене афирмативне мере уписа за ученике са инвалидитетом и организоване су обуке о инклузивном образовању за наставнике и друго особље у образовном систему. Ипак, неопходно је наставити обуке о инклузивном образовању за наставнике и друго особље у образовном систему и повећати улагања у пружање разумних прилагођавања ученицима са инвалидитетом.

⁵² Доступан на: <http://ravnopravnost.gov.rs/izvestaji/>

Здравствена заштита (члан 25)

24. Комитет је препоручио Србији да спроведе национални план за унапређење развоја у раном детињству, унапреди компетенције и обезбеди обуку здравствених радника о нези особа са инвалидитетом, осигура приступачност здравствених установа и једнак приступ здравственој заштити особама са инвалидитетом, укључујући сексуално и репродуктивно здравље (преорука из параграфа 52 Закључних опсервација).

Особе са инвалидитетом могу да остваре сва права из здравственог осигурања: превенција и рано откривање болести, лечење, медицинска рехабилитација и медицинско техничка помагала на терет средстава фонда за здравствено осигурање, што показује висок ниво друштвене бриге о здрављу особа са инвалидитетом. Међутим, особе са инвалидитетом и даље се суочавају са препрекама у приступу здравственим услугама, услед архитектонске, комуникацијске и техничке неприступачности здравствених услуга, као и због недостатка особља сензибилисаног за рад са особама са инвалидитетом,⁵³ што може да доведе до неједнакости у остваривању права на здравствену заштиту. Управо ради обезбеђења боље сарадње, Републички фонд за здравствено осигурање формирао је Центар за сарадњу са осигураницима, удружењима пацијената и особама са инвалидитетом, са циљем укључивања у доношење одлука у вези са остваривањем права на здравствену заштиту о трошку обавезног здравственог осигурања.

Истраживање о праћењу индивидуалних искустава особа са инвалидитетом⁵⁴ показује да је област здравља и рехабилитације једна од најважнијих за испитане особе са инвалидитетом. Искуства у ограничењима у коришћењу здравствених услуга и рехабилитације због неприступачности или рестриктивних критеријума за остваривање појединих права из области здравствене заштите, доживело је 45% испитаника. Дискриминацију у овој области доживело је 28,3% испитаника, а у области остваривања права на заштиту репродуктивног здравља 43,3%. Указано је и да здравствени радници опште медицине не познају карактеристике појединих врста инвалидитета, као и да користе неадекватну терминологију.⁵⁵

У одговору на упитник НООИС-а из 2018. године канцеларија Заштитника грађана наводи да је Заштитник грађана у периоду од 2016. године закључно са 16.07.2018. године поступао по 15 притужби из области здравља, здравствене заштите и права на ортопедска помагала особама са инвалидитетом. Када је реч о притужбама из ове области, углавном се радило о притужбама након чијег разматрања је утврђено да грађанин није искористио правна средства која му стоје на располагању пред органима управе. С тим у вези, грађанима су предочавани прописи и упућивани су на надлежни орган. Углавном се радило о упућивању на обраћање саветнику за права пацијената или коришћењу права на жалбу Републичком заводу за здравствено осигурање.

⁵³ Алтернативни извештај о примени Конвенције о правима особа са инвалидитетом у Републици Србији, Коалиција невладиних организација (НООИС, ЦИЛ, ЦОД), Београд, 2015, стр. 24

⁵⁴ Мониторинг индивидуалних искустава особа са инвалидитетом у Републици Србији, Центар за оријентацију друштва, Disability Rights Promotion International, Београд, 2013

⁵⁵ Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године, стр. 54.

У одговору на упитник НООИС-а канцеларија Повереника за заштиту равноправности наводи да је током 2016. канцеларија примила 3 притужбе због дискриминације особа са инвалидитетом у области здравствене заштите. Током 2017. примили су 7 притужби из ове области, а током 2018. поднете су 3 притужбе због дискриминације особа са инвалидитетом у области здравствене заштите, закључно са 30. јуном 2018.

Када говоримо о деци са сметњама у развоју, здравствени систем је један од система који има најснажнији утицај на њихову добробит, како због тога што је то први систем који може да пружи подршку детету и породици, тако и због значаја здравствене подршке за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом и њихове породице. Законодавни и стратешки оквир у Републици Србији гарантује универзалну доступност здравствених услуга за сву децу, па и децу са сметњама у развоју, а тренутно се развија и унапређује мрежа развојних саветовалишта кроз коју би се деци са сметњама у развоју и инвалидитетом већ на примарном нивоу здравствене заштите пружила индивидуализована и прилагођена подршка. Скоро две трећине родитеља обухваћених истраживањем у оквиру ситуационе анализе о положају деце са инвалидитетом у РС сматра да су здравствене услуге високог или веома високог квалитета (62%), док 32% сматра да су ниског, а 6% веома ниског квалитета.⁵⁶

Родитељи са друге стране препознају изазове у систему здравствене заштите и то пре свега у домену правовременог препознавања и дијагностике сметњи у развоју и инвалидитета, односно у доступности и квалитету раних интервенција. Иако се последњих година ради на унапређењу квалитета рада педијатријске и патронажне службе које ће одговорити на потребе породица у најранијем детињству, посебно деце са тешкоћама и сметњама у развоју, потребе још увек нису задовољене. Наиме, развојна саветовалишта, у којима кључну улогу имају педијатри и здравствени сарадници, и даље не располажу адекватним ресурсима, нису равномерно дистрибуирана, па су, самим тим, приступ и квалитет рада неуједначени. Поред тога, на свим нивоима здравствене заштите проблеми се јављају услед често дуготрајног процеса успостављања адекватне дијагнозе и адекватне здравствене подршке, као и недовољне сензибилисаности или информисаности здравственог особља за рад са децом са сметњама у развоју и инвалидитетом. Исто тако, здравствени радници ретко упућују родитеље на систем подршке у оквиру других система и када такви ресурси постоје у заједници, а и даље постоји пракса директног упућивања деце са сметњама у развоју и инвалидитетом на смештај у установе социјалне заштите.⁵⁷

Ипак, уколико се посматра доступност услуга за децу са сметњама у развоју и њихове породице, услуге здравствене заштите су најчешће доступне (87%), те тренутно представљају основ одговора државе на потребе деце и породица деце са сметњама у развоју и инвалидитетом након рођења детета.⁵⁸

Приликом коришћења услуга здравствене заштите родитељи се суочавају и са неједнаком доступношћу услуга, посебно уколико се ради о терапијским третманима за које постоје тзв. дугачке листе чекања.⁵⁹

⁵⁶ Ситуациона анализе положаја деце са инвалидитетом у Србији, стр.73.

⁵⁷ Ибид.

⁵⁸ Ибид.

⁵⁹ Ибид.

У области доступности здравствених услуга Закон о планирању и изградњи прописује обавезну примену стандарда приступачности приликом изградње и реконструкције објеката од јавног интереса као што су здравствене установе. У свом одговору на упитник НООИС-а Министарство здравља такође наводи обавезну примену стандарда приступачности приликом изградње и реконструкције здравствених установа. Наводи и да сходно закону здравствена заштита мора бити приступачна и пружена без дискриминације.

Ипак, нема довољно података о томе како се одредба закона о обавезној примени стандарда приступачности приликом изградње и реконструкције здравствених установа примењује у пракси у периоду после достављања Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији. Реконструкција зграде дома здравља у Свилајинцу представља пример добре праксе пошто су испоштовани стандарди приступачности и уважена начела универзалног дизајна. Заштитник грађана доделио је општини Свилајинац награду за резултате у обезбеђивању приступачности и отклањању баријера за овај пројекат реконструкције.

Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године предвиђа побољшање доступности и квалитета здравствене заштите и успостављање новог законског оквира заштите и унапређења менталног здравља особа са инвалидитетом. Мера је усмерена на осигурање квалитетније здравствене заштите, неге и рехабилитације деце, младих и одраслих особа са инвалидитетом, уз уважавање индивидуалних потреба за лечењем и рехабилитацијом и пуно поштовање права пацијената. Ефекти мере су стварање системских услова за смањење дискриминације особа са инвалидитетом, посебно особа са сметњама менталног здравља. Стратегија такође предвиђа унапређивање компетенција медицинског особља за пружање квалитетне здравствене заштите и неге особама са инвалидитетом, у складу са концептом инвалидитета заснованом на људским правима. Мером се стварају услови за адекватно унапређење капацитета здравственог система и повећање компетенција медицинског особља за пружање услуга особама са инвалидитетом.⁶⁰

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да су надлежни органи предузели низ мера на спровођењу препорука из параграфа 52 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији, али је неопходно наставити, па чак и интензивирати рад на спровођењу ових препорука.

⁶⁰ Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године, стр. 77-78.

Рад и запошљавање (члан 27)

25. Комитет је препоручио Србији да преиспита примену прописа у пракси како они не би били на штету укључивања особа са инвалидитетом на отворено тржиште рада и како би се обезбедила разумна прилагођавања за ове особе на радном месту (преорука из параграфа 54 Закључних опсервација). Комитет је такође препоручио Србији да преиспита процену радне способности ради елиминисања медицинског приступа и да уклони било каква ограничења оснивању синдиката за особе са инвалидитетом код послодаваца.

Требало би најпре приметити да у документацији јавно поднетој Комитету за права особа са инвалидитетом није било података о конкретним случајевима када су у Србији наводно постављана било каква ограничења оснивању синдиката за особе са инвалидитетом код послодаваца.

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у одговору на упитник НООИС-а наводи да је Законом о раду („Службени гласник РС”, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – одлука УС и 113/2017) регулисан поступак заснивања и престанка радног односа, као и надзора над применом овог закона, других прописа о радним односима, општих аката и уговора о раду којима се уређују права, обавезе и одговорности запослених.

Рад комисија за процену радне способности регулисан је Правилником о ближем начину, трошковима и критеријумима за процену радне способности и могућности запослења или одржања запослења особа са инвалидитетом („Службени гласник РС”, бр. 36/2010 и 97/2013).

На основу раличитих званичних извора, може се закључити да је било више примера дискриминаторског понашања према особама са инвалидитетом у овој области. Повереник за заштиту равноправности утврдила је дискриминаторско поступање председавајуће Комисије за процену радне способности у Новом Саду у поступку по притужби за дискриминацију на основу инвалидитета у поступку за процену радне способности.

У одговору на упитник НООИС-а канцеларија Повереника за заштиту равноправности наводи да је током 2016. канцеларија примила 14 притужби због дискриминације особа са инвалидитетом у области рада и запошљавања. Током 2017. примили су 19 притужби из ове области, а током 2018. поднето је 9 притужби због дискриминације особа са инвалидитетом у области рада и запошљавања, закључно са 30. јуном 2018.

Повереник је у току 2017. године, у складу са својим надлежностима, покренуо и парнични поступак (стратешку парницу) због дискриминације жене која је отпуштена са посла због свог здравственог стања на основу којег јој је утврђен инвалидитет. Стратешком парницом се омогућава заступање индивидуалних интереса ради остварења ширег друштвеног циља, односно на овај начин се путем судских пресуда остварује шира друштвена промена, врши утицај на правну праксу и јавне политике и унапређује положај дискриминисаних друштвених група.

У Редовном годишњем извештају Повереника за заштиту равноправности Народној скупштини Републике Србије за 2017. годину⁶¹, Повереник је дао препоруке за унапређење равноправности носиоцима јавне власти. Између осталог, Повереник је препоручио наставак спровођење мера активне политике запошљавања и мера и активности професионалне рехабилитације особа са инвалидитетом ради омогућавања што већег укључивања на отворено тржиште рада.

У одговору на упитник НООИС-а канцеларија Заштитника грађана наводи да је Заштитник грађана у периоду од 2016. године закључно са 16.07.2018. године примио укупно 48 притужби. Будући да Заштитник грађана није надлежан да контролише рад приватних предузетника, нити било ког облика правног лица које није носилац јавних овлашћења, с тим у вези у свим случајевима који су се односили на овакве субјекте, пружана је правна поука и притужиоцима предочавана друга правна средства за заштиту њихових права (инспекција рада и/или суд). Међутим, Заштитник грађана, у предметима у којима је водио поступке, уочио је да одређени недостаци у прописима стварају проблеме грађанима у смислу да често Национална служба за запошљавање Републике Србије, која врши процену радне способности, утврди да лице није у потпуности изгубило радну способност, тако да с једне стране не може да оствари право на инвалидску пензију, а са друге стране, објективно не може да се запосли. Заштитник грађана наставља да ради на овим предметима, што ће вероватно резултирати препорукама или мишљењем у циљу измене прописа.

Такође, Заштитник грађана је у марту 2018. године упутио и иницијативу за измену Закона о пензијском и инвалидском осигурању и затражио од Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, да у циљу ефикаснијег и потпунијег обезбеђења Уставом и законом зајемчених права из пензијског и инвалидског осигурања, предузме мере из своје надлежности односно да предложи одговарајуће измене и допуне Закона о пензијском и инвалидском осигурању у погледу осигураника код којих је губитак радне способности настао као последица инвалидности проузроковане повредом ван рада или болешћу. Конкретно, Заштитник грађана навео је да би нормативно уређење требало да се спроведе тако да се остваривање права на инвалидску пензију не условљава стицањем година старости, већ само губитком радне способности и годинама стажа осигурања (члан 25. став 1. тачка 2.). На жалост, Министарство није прихватило ову иницијативу.

Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године предвиђа меру активне политике запошљавања особа са инвалидитетом на отвореном тржишту рада. Мера обухвата реализацију постојећих и креирање и реализацију нових програма за подстицање већег запошљавања особа са инвалидитетом на слободном тржишту рада, уз обезбеђивање приступачности радног места кроз отклањање архитектонских, комуникационих и других баријера и разумно прилагођавање радног места. Ефекти мере су унапређење инклузије особа са инвалидитетом у области рада, односно, стварање услова за повећање броја запослених особа са инвалидитетом на отвореном тржишту рада.⁶²

⁶¹ Доступан на: <http://ravnopravnost.gov.rs/izvestaji/>

⁶² Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године, стр. 75.

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у одговору на упитник НООИС-а наводи да је Законом о буџету Републике Србије за 2016. годину („Службени гласник РС”, број 103/15) утврђен износ Буџетског фонда за професионалну рехабилитацију и подстицање запошљавања особа са инвалидитетом од 550.000.000,00 динара. Пројектована средства за подршку особама са инвалидитетом које се запошљавају под посебним условима износе 26.120.000,00 динара.

Током 2016. године у мере подршке укључено је 26 особа са инвалидитетом, а укупно је исплаћено 9.101.311,51 динара. Од тога у меру рефундације примерених трошкова прилагођавања радног места укључено је 12 особа са инвалидитетом, за чију је реализацију исплаћено 3.539.131,00 динара.

Законом о буџету Републике Србије за 2017. годину („Службени гласник РС”, број 99/16), утврђен је износ Буџетског фонда за професионалну рехабилитацију и подстицање запошљавања особа са инвалидитетом од 550.000.000,00 динара. Пројектована средства за подршку особама са инвалидитетом које се запошљавају под посебним условима износе 14.250.000,00 динара.

Током 2017. године у мере подршке укључене су 22 особе са инвалидитетом, укупно је исплаћено 8.765.798,69 динара. Од тога у меру рефундације примерених трошкова прилагођавања радног места укључено је 9 особа са инвалидитетом, за чију је реализацију исплаћено 3.156.533,77 динара.

Сходно наведеном, током 2016. и 2017. године мером рефундације примерених трошкова прилагођавања радног места обухваћена је 21 особа са инвалидитетом. Укупно реализована средства износе 6.695.664,77 динара. Имајући у виду релативно мали број особа које су користиле ову меру, може се закључити да потенцијал рефундације примерених трошкова прилагођавања радног места за подстицање запошљавања особа са инвалидитетом није довољно искоришћен.

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у одговору на упитник НООИС-а елаборира материју подстицања запошљавања и даје исцрпан преглед реализације планираних програма подстицања запошљавања особа са инвалидитетом током 2016. и 2017. године:

„Реализација планираних активности у 2016. години:

Подстицање запошљавања особа са инвалидитетом и мере подршке – план 670 незапослених особа са инвалидитетом, реализација 795 незапослених особа са инвалидитетом (118,66%), од тог броја 348 незапослених жена са инвалидитетом (43,77%):

- **Субвенција за samozapošljavanje** - план 160, реализација 91 лице (56,88%), од којих су 33 жене са инвалидитетом (36,26%). Реализована средства у износу од 6.600.000,00 динара;
- **Субвенција за запошљавање незапослених лица из категорије теже запошљивих** - план 110, реализација 232 лица (210,91%), од којих је 105 жена са инвалидитетом (45,26%). Реализована средства у износу од 23.100.000,00 динара;
- **Субвенција зараде за особе са инвалидитетом без радног искуства** - план 350, реализација 446 лица (127,43%), од којих је 200 жена са инвалидитетом (44,84%). Реализована средства у износу од око 68.200.000,00 динара;

- **Рефундација примерених трошкова прилагођавања радног места** - план 25, реализација 12 лица (48%), од којих је 6 жена са инвалидитетом (50%). Реализована средства у износу од око 2.000.000,00 динара;
- **Рефундација трошкова зараде лицу ангажованом на пружању подршке - радна асистенција** - план 25, реализација 14 лица (56%), од којих су 4 жене са инвалидитетом (28,57%). Реализована средства у износу од око 2.000.000,00 динара.
- **Јавни радови** – план 1.900, реализација 1.699 лица (88,84%), од којих је 754 жена са инвалидитетом (44,67%). реализована средства у износу од око 99.528.000,00 динара.

Реализација планираних активности у 2017. години:

Подстицање запошљавања особа са инвалидитетом и мере подршке - план 680 особа са инвалидитетом, реализација 660 незапослених особа са инвалидитетом (97,06%) од тог броја **254 незапослених жена са инвалидитетом (38,48%)**:

- **Субвенција за samozapošljavanje** – план 120, реализација 116 лица (96,67%), од којих су 44 жене са инвалидитетом (37,93%). Реализована средства у износу од 9.680.000,00 динара;
- **Субвенције за запошљавање незапослених из категорије теже запошљивих** – план 160, реализација 175 лица (109,38%), од којих је 59 жена са инвалидитетом (33,71%). Реализована средства у износу од око 12.980.000,00 динара;
- **Субвенције зараде за ОСИ без радног искуства** – план 350, реализација 347 лица (99,14%), од којих је 143 жена са инвалидитетом (41,21%). Реализована средства у износу од 51.766.000,00 динара;
- **Рефундација примерених трошкова прилагођавања радног места** - план 25, реализација 9 лица (36%), од којих су 3 жене са инвалидитетом (33,33%). Реализована средства у износу од око 1.200.000,00 динара;
- **Рефундација трошкова зараде лицу ангажованом на пружању подршке - радна асистенција** - план 25, реализација 13 лица (52%), од којих је 5 жена са инвалидитетом (38,46%). Реализована средства у износу од око 2.500.000,00 динара.
- **Јавни радови** - план 1.850, реализација 1.798 лица (97,19%), од којих су 792 жене са инвалидитетом (44,05%). Реализована средства у износу од око 104.544.000,00 динара.

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да су надлежни органи предузели низ мера на спровођењу препорука из параграфа 54 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији, али је неопходно наставити, па чак и интензивирати рад на спровођењу ових препорука. Посебно је неопходно унапредити капацитете чланова комисија за процену радне способности кроз додатне обавезне обуке и повећати улагања у разумна прилагођавања за особе са инвалидитетом на радном месту.

26. Комитет је препоручио Србији да ојача мере подршке како би особе са инвалидитетом које су тренутно ангажоване у радним центрима могле да пређу на отворено тржиште рада (преорука из параграфа 56 Закључних опсервација).

Требало би приметити да иако Закон о социјалној заштити и Закон о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом предвиђају могућност оснивања радних центара, они нису у значајној мери заживели у пракси и релативно мали број особа са инвалидитетом је ангажован у радним центрима.

Имајући у виду наведено, може се закључити да су надлежни органи предузели мере на спровођењу препорука из параграфа 56 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији, али је неопходно наставити рад на спровођењу ових препорука.

Адекватан животни стандард и социјална заштита (члан 28)

27. Комитет је препоручио Србији да предузме мере како би особе са инвалидитетом имале приступ законом гарантованој квоти од десет посто приступачних станова (преорука из параграфа 58 Закључних опсервација).

У међувремену је усвајањем Закона о становању стављен ван снаге ранији Закон о социјалном становању који је особама са инвалидитетом гарантовао квоту од десет посто приступачних станова. Нови Закон о становању особама са инвалидитетом начелно омогућава приступ социјалном становању, али без гарантовања икаквих квота па је тиме положај ових особа погоршан.

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да препорука из параграфа 58 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији није спроведена на задовољавајући начин, па је неопходно интензивирати напоре за спровођење ове препоруке.

Учешће у политичком и јавном животу (члан 29)

28. Комитет је препоручио Србији да уложи веће напоре како би особе са инвалидитетом биле бирани и постављене на јавне функције (преорука из параграфа 60 Закључних опсервација). Пошто је Комитет разматрао Иницијални извештај Србије уочи парламентарних и локалних избора 2016. год, Комитет је такође препоручио Србији да омогући особама са инвалидитетом приступ биралиштима и изборним материјалима.

На парламентарним изборима 2016. више изборних листа понудило је кандидате са инвалидитетом, али је само једна од тих особа изабрана у Народну скупштину. То ипак представља мали напредак у односу на период 2012-2016. када у Народној скупштини није било посланика који су особе са инвалидитетом.

Анализа приступачности бирачких места у Београду, Крагујевцу и Сомбору Центра за самостални живот особа са инвалидитетом Србије показује да од 61 обиђеног бирачког места на Врачару 59 % места није приступачно.⁶³ Анализа даље показује да од 32 обиђена бирачка места на Савском венцу чак 75 % места није приступачно.⁶⁴ Од 135 обиђених бирачких места на Новом Београду 58 % јесте приступачно.⁶⁵ Од 80 обиђених бирачких места у Крагујевцу 62 % места није приступачно.⁶⁶ Анализа даље показује да од 51 обиђеног бирачког места у Сомбору чак 88 % места није приступачно.⁶⁷

Изборни материјали нису приступачни слепим особама.

Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, за период од 2020. до 2024. године предвиђа меру унапређења инклузије особа са инвалидитетом и њиховог учешћа у свим сферама друштвеног живота. Мера ће унапредити окружење у политичком, јавном, културном, образовном и контексту спортских активности за учешће особа са инвалидитетом. Неки од показатеља остварености ове мере биће повећање броја приступачних изборних места и гласачког материјала за особе са инвалидитетом за 50% и број особа са инвалидитетом на јавним функцијама на републичком, покрајинском и локалном нивоу.

У оквиру припрема за републичке парламентарне, покрајинске и локалне изборе 2020. године, Републичка изборна комисија је, у сарадњи са Центром за самостални живот особа са инвалидитетом и другим организацијама цивилног друштва, а уз подршку независних установа за људска права, предузела низ мера на побољшању приступа изборном процесу за особе са инвалидитетом:

1. Сагледана је приступачност бирачких места (сачињено упутство, одржана обука, снимљена ситуација на терену, сачињен извештај)

⁶³ Анализа приступачности бирачких места у Београду, Крагујевцу и Сомбору, стр. 5

⁶⁴ Оп. Цит, стр. 23

⁶⁵ Оп. Цит, стр. 35

⁶⁶ Оп. Цит, стр. 69

⁶⁷ Оп. Цит, стр.100

2. Омогућено је да бирач који гласа ван бирачког места може раније да обавести бирачки одбор о томе (прописана је процедура како се то ради, у ком року и коме се пријављује, што је у пракси до сада стварало проблеме)
3. Дилема која је раније постојала у пракси да ли је гласање ван бирачког места могуће само на подручју које то бирачко место покрива или и на ширем подручју, сада је отклоњена и јасно је регулисано да је то могуће учинити само на подручју које то бирачко место покрива
4. У записнике о раду бирачких одбора уносе се прецизно подаци за бираче који гласају ван бирачког места и бираче који гласају уз помоћ асистента који се више не исказују збирно већ по категоријама (стари, особе са инвалидитетом, болесни)
5. Припремљени су инструктивни, јасни и кратки водичи који се посебно односе на гласање особа са инвалидитетом, на гласање изван бирачког места, на поступање чланова бирачких одбора према бирачима, за шта смо се такође залагали
6. Припремљен је и приручник за рад бирачкоих одбора у коме се детаљно, у посебном одељку, регулише поступање чланова бирачкоих одбора у вези са гласањем особа са инвалидитетом
7. Технички је омогућена је доступност података из бирачког списка за слепе особе

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да је препорука из параграфа 60 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији делимично спроведена, па је неопходно наставити напоре како би особе са инвалидитетом биле биране и постављене на јавне функције. Неопходно је наставити напоре како би се особама са инвалидитетом омогућио приступ биралиштима и изборним материјалима.

Учешће у културном и спортском животу, рекреацији и слободним активностима (члан 30)

29. Комитет је препоручио Србији да предузме одговарајуће мере како би што пре ратификовала и спровела Споразум из Маракеша о олакшавању приступа објављеним делима за особе које су слепе, слабовиде или са другим тешкоћама у читању (преорука из параграфа 62 Закључних опсервација).

Србија је почетком 2020. године ратификовала Споразум из Маракеша о олакшавању приступа објављеним делима за особе које су слепе, слабовиде или са другим тешкоћама у читању.

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да је препорука из параграфа 62 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији спроведена.

Статистика и прикупљање података (члан 31)

30. Комитет је препоручио Србији да предузме одговарајуће мере како би осигурала да база података о особама са инвалидитетом садржи информације о квалитету и доступности социјалних услуга које су на располагању овим особама (препука из параграфа 64 Закључних опсервација). Такође је препоручено ажурирање података о особама са инвалидитетом, разврстаних по полу, узрасту, врсти инвалидитета, националној и географској припадности, евентуалном становању у институцији и случајевима дискриминације ових особа. Комитет је позвао Србију да укључи организације особа са инвалидитетом у процес израде ове базе података.

Требало би приметити да би препоручено ажурирање података о особама са инвалидитетом разврстаних по националној припадности могло представљати недозвољено задирање у приватност ових особа.

Сектор за заштиту особа са инвалидитетом Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања ради на формирању базе података о особама са инвалидитетом која ће садржати и податке о врстама социјалних услуга које су потребне овим особама. У плану је била и израда социјалних карата за особе са инвалидитетом али то још увек није започето.

Национална организација особа са инвалидитетом Србије има сопствену базу података о њеним чланицама, републичким савезима организација особа са инвалидитетом.

Канцеларије Заштитника грађана и Повереника за заштиту равноправности редовно ажурирају податке о случајевима дискриминације особа са инвалидитетом.

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да су надлежни органи предузели низ мера на спровођењу препорука из параграфа 64 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији, али је неопходно наставити, па чак и интензивирати рад на спровођењу ових препорука. Неопходно је окончати рад на формирању базе података о особама са инвалидитетом која ће садржати податке о квалитету и доступности социјалних услуга које су потребне овим особама и ажурирати податке о особама са инвалидитетом, разврстане по полу, узрасту, врсти инвалидитета.

Међународна сарадња (члан 32)

31. Комитет је препоручио Србији да укључи права по основу инвалидитета у спровођење и надзор над спровођењем Агенде Уједињених нација за одрживи развој до 2030. године и да се ови процеси одвијају у сарадњи са организацијама особа са инвалидитетом (преорука из параграфа 66 Закључних опсервација).

Влада Републике Србије је 30. децембра 2015. године усвојила Одлуку о оснивању Међуресорне радне групе за спровођење Агенде одрживог развоја до 2030. године. Радна група је задужена за праћење и реализацију Агенде и свих циљева и потциљева. Национална организација особа са инвалидитетом Србије и њене чланице, републички савези организација особа са инвалидитетом, нису до сада били формално укључени у спровођење и надзор над спровођењем Агенде Уједињених нација за одрживи развој до 2030. године.

У наредном периоду предстоји рад Савета Владе Републике Србије за праћење примене препорука механизма Уједињених нација за људска права на развијању одговарајућих индикатора у области људских права и њихово повезивање са Циљевима одрживог развоја из Агенде 2030 УН у сарадњи са Платформом организација за сарадњу са механизмима УН за људска права и уз подршку Тима за људска права УН у Србији и Мисије ОЕБС-а. Ови индикатори треба да омогуће да се постигне објективна процена сопственог напретка постигнутог у осигуравању уживања људских права.

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да препорука из параграфа 66 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији није спроведена у довољној мери, па је неопходно интензивирати напоре како би организације особа са инвалидитетом биле укључене у спровођење и надзор над спровођењем Агенде Уједињених нација за одрживи развој до 2030. године.

Спровођење и надзор на националном нивоу (члан 33)

32. Комитет је препоручио Србији да независним организацијама особа са инвалидитетом обезбеди системску укљученост у праћење спровођења Конвенције, укључујући ефикасну буџетску подршку за ову намену (преорука из параграфа 68 Закључних опсервација).

Током јавне расправе о нацрту Закона о изменама и допунама Закона о Заштитнику грађана Национална организација особа са инвалидитетом Србије је предложила да Заштитник грађана постане Независни национални механизам за праћење спровођења Конвенције о правима особа са инвалидитетом из члана 33 Конвенције у складу са Принципима из Париза о независности установа за људска права. Експерти НООИС-а су већ чланови Савета за особе са инвалидитетом Заштитника грађана. Ова законска иницијатива још није усвојена.

Систематичност у праћењу примене препорука механизма УН за људска права уведена је кроз Савет Владе Републике Србије за праћење примене препорука механизма Уједињених нација за људска права (у даљем тексту: Савет) који је образован 19. децембра 2014. године на период од пет година.

Задаци Савета су да разматра и прати примену свих препорука које Република Србија добија у процесу Универзалног периодичног прегледа Савета за људска права Уједињених нација; разматра и прати примену препорука које Република Србија добија од стране уговорних тела Уједињених нација: предлаже мере за примену добијених препорука; даје мишљења о напретку људских права у извештајном периоду и даје стручна објашњења о стању људских права и резултатима који су остварени применом препорука.

Овим механизмом се обезбеђује систематично праћење свих препорука које Србија добија од Уједињених нација, укључујући препоруке Комитета за права особа са инвалидитетом.

Канцеларија за људска и мањинска права Републике Србије потписала је у јулу 2018. са Националном организацијом особа са инвалидитетом Србије Протокол о сарадњи како би се НООИС системски укључио у рад Савета Републике Србије за праћење препорука уговорних тела Уједињених нација.

Савет за праћење примене препорука механизма УН за људска права, укључио је организације цивилног друштва у свој рад кроз Меморандуме о сарадњи, чиме се још једном указује на заједнички интерес свих актера за процес унапређења стања људских права у Републици Србије. Савет је потписао укупно 12 меморандума о сарадњи са организацијама цивилног друштва, укључујући и НООИС.

Канцеларија за људска и мањинска права је уз подршку УН Тима за људска права и Мисијом ОЕБС у Србији радила на пружању подршке организацијама цивилног друштва, како би се тематски повезале и заједнички деловале кроз успостављену Платформу за сарадњу са механизмима УН за људска права.

Имајући у виду наведене податке, може се закључити да су надлежни органи предузели низ мера на спровођењу препорука из параграфа 68 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији, али је неопходно наставити рад на спровођењу ових препорука. Неопходно је изменити Закон о Заштитнику грађана и предвидети да Заштитник грађана постане Независни национални механизам за праћење спровођења Конвенције о правима особа са инвалидитетом из члана 33 у складу са Принципима из Париза о независности установа за људска права.

Закључци и препоруке

Комитет за права особа са инвалидитетом упутио је Србији 32 препоруке. Велики број препорука односи се на системска питања која је неопходно решавати у континуитету, уз непрекидно предузимање одговарајућих мера током дугог временског периода. Због тога су многе од препорука делимично спроведене и потребно је наставити улагати напоре на спровођењу таквих препорука. У оквиру Закључних опсервација Комитет је такође препоручивао и усвајање, измену или стављање ван снаге одређених прописа и стратешких мера. У случају давања оваквих конкретних препорука лакше је оценити да ли је Србија спровела препоруку или не.

Србија је у целини спровела препоруку из 62. параграфа Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом и предузела низ мера на спровођењу 25 препорука које изискују континуирану реализацију. Ове препоруке су делимично спроведене и неопходно је наставити њихово спровођење.

Више препорука није спроведено у задовољавајућој мери, а препоруке из 34. и 58. параграфа Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Србији нису спроведене.

Због недостатка било каквих поузданих података о наводно насилно вршеним интервенцијама, није било могуће дати објективну оцену евентуалног спровођења или неспровођења препорука из параграфа 36 Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Републици Србији.

Неке од мера које је Република Србија предузела на спровођењу препорука из Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом представљају примере добре праксе:

- Уградња препорука из Закључних опсервација Комитета за права особа са инвалидитетом Србији у текст Стратегије унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији за период од 2020. до 2024. године
- Одредбе о изричитој забрани дискриминације систематично се уносе у нове законе, а изменама и допунама Кривичног законика појачана је заштита особа са инвалидитетом од дискриминације и сексуалног насиља
- Систематична обука стручњака од стране независних установа за заштиту људских права и Правне клинике Правног факултета Универзитета у Београду
- За обезбеђивање успостављања и одрживост услуга у заједници, неопходних за реализацију процеса деинституционализације, успостављен је механизам наменских трансфера усвајањем Уредбе о наменским трансферима
- Параолимпијски спортисти Србије и Јавни медијски сервис дали су велики допринос стварању позитивне слике у јавности о талентима и вештинама особа са инвалидитетом

- Повећање броја садржаја са титловима у медијима и развијање базе података о приступачности
- Заштитник грађана додељује локалним самоуправама годишње награде за резултате у обезбеђивању приступачности и отклањању баријера као допринос промовисању приступачности и универзалног дизајна
- Канцеларија Заштитника грађана овлашћена је да делује као Национални механизам за превенцију тортуре сходно препорукама независних тела за људска права Уједињених нација
- Увођење услуге личног пратиоца за децу у различитим локалним самоуправама представља значајан допринос пружању подршке останку деце са инвалидитетом у биолошкој породици и укључености те деце у локалну заједницу
- Број градова и општина у Србији које обезбеђују сервис персоналне асистенције расте
- Обезбеђивање бесплатних прилагођених уџбеника ученицима са инвалидитетом преко Министарства просвете, науке и технолошког развоја
- Улагања у програме подстицања запошљавања особа са инвалидитетом из Буџетског фонда за професионалну рехабилитацију и подстицање запошљавања особа са инвалидитетом
- Дефинисани су критеријуми за приступачност бирачких места, формиране су комисије за процену приступачности бирачких места у 161 општини у чијем саставу су били и представници локалних удружења особа са инвалидитетом које су процениле приступачност бирачких места на терену и дале препоруке
- Ратификација Споразума из Маракеша о олакшавању приступа објављеним делима за особе које су слепе, слабовиде или са другим тешкоћама у читању

Ради доследног спровођења препорука неопходно је између осталог:

- **Усвојити пратеће двогодишње акционе планове за Стратегију унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији за период од 2020. до 2024. године**
- **Изменити низ прописа како би се правни оквир Србије у потпуности ускладио са одредбама Конвенције, нарочито у областима процене инвалидности и сервиса подршке, у вези са чим би требало мењати Закон о социјалној заштити и Правилник о процени телесног оштећења**
- **Наставити континуирани рад на обезбеђивању обуке за државне службенике и стручњаке у различитим областима, пре свега у оквиру обавезног стручног усавршавања**

- **Изменити прописе из области образовања и здравствене заштите и предвидети да ускраћивање разумних прилагођавања у тим областима представља забрањени акт дискриминације**
- **Унети посебне одредбе које се тичу заштите права жена са инвалидитетом у нацрт Закона о родној равноправности**
- **Повећати улагања у подстицање запошљавања жена са инвалидитетом и обезбеђивање приступачне здравствене заштите за ове жене**
- **Усвојити Стратегију деинституционализације и осигурати да деца са инвалидитетом млађа од 3 године не буду више смештана у установе**
- **Повећати улагања у развој сервиса подршке у локалним заједницама за децу са инвалидитетом и њихове породице**
- **Интензивирати рад на сузбијању стереотипова о особама са инвалидитетом и подизању свести о правима ових особа**
- **Усвојити свеобухватан план за обезбеђивање приступачности и за отклањање постојећих баријера**
- **Променити Породични закон и друге пратеће прописе како би се укинула могућност стављања особе са инвалидитетом под пуно старатељство и изменити нацрт Грађанског законика**
- **Приступити изменама и допунама процесно - правних прописа како би се обезбедио несметан и недискриминаторан приступ правди, укључујући процедурална прилагођавања за све особе и приступ грађанским парницама за глуве особе**
- **Окончати поступак именовања и обезбедити довољан број судских тумача за знаковни језик.**
- **Променити Закон о заштити лица са менталним сметњама и друге пратеће прописе како би се укинула могућност задржавања на основу оштећења деце и одраслих са менталним сметњама у психијатријским установама без њиховог пристанка и присилно смештање у институције**
- **Усвојити Стратегију деинституционализације и интензивирати даље развијање сервиса подршке у локалној заједници**
- **Уместо даљег улагања у институције неопходно је повећати улагања у сервисе подршке у локалној заједници како би се особама са инвалидитетом омогућио самостални живот**
- **Повећати улагања како би се слепим и слабовидим особама олакшао приступ обученим псима водичима**

- **Наставити и повећати подршку Библиотеци Савеза слепих Србије и описмењавању следе деце на стандардизованом Брајевом писму на српском језику**
- **Повећати улагања у услуге у заједници како би се мајкама са инвалидитетом обезбедила неопходна подршка за остваривање права на дом и заснивање породице**
- **Јачати капацитете свих органа надлежних за инклузивно образовање и повећати улагања у пружање разумних прилагођавања ученицима са инвалидитетом, нарочито ученицима са вишеструким инвалидитетом и оним ученицима са инвалидитетом који живе у институцијама**
- **Унапредити капацитете чланова комисија за процену радне способности кроз додатне обавезне обуке и повећати улагања у разумна прилагођавања за особе са инвалидитетом на радном месту**
- **Повећати улагања како би се особама са инвалидитетом омогућио приступ биралиштима и изборним материјалима**
- **Интензивирати напоре како би организације особа са инвалидитетом биле укључене у спровођење и надзор над спровођењем Агенде Уједињених нација за одрживи развој до 2030. године**
- **Изменити Закон о Заштитнику грађана и предвидети да Заштитник грађана постане Независни национални механизам за праћење спровођења Конвенције о правима особа са инвалидитетом из члана 33 у складу са Принципима из Париза о независности установа за људска права**

Summary

This analysis of implementation of recommendations Committee on the Rights of Persons with Disabilities made to Republic of Serbia upon review of its' Initial report to the Committee in April 2016 is result of efforts that are part of project of National Union of Persons with Disabilities of Serbia. It is financially supported by the Office for Human and Minority Rights of Republic of Serbia. The analysis consists of review of legislation and policies Serbia adopted since 2016, and responses of ministries of labor and social protection, education and health care and offices of Ombudsman and Equality Commissioner to the questionnaires sent by National Union of Persons with Disabilities of Serbia. The second expanded edition of analysis encompasses changes of legislative and policy framework in Serbia during 2019 and first five months of 2020.

Committee on the Rights of Persons with Disabilities made 32 recommendations to Republic of Serbia. Many of those recommendations pertain to systemic issues that require continuous attention with measures that need implementation over longer periods of time. Therefore it is challenging to assess the degree of implementation of such recommendations. It is necessary to continue with efforts to realize long- term recommendations that may already be partially implemented. The Committee also made number of short- term concrete recommendations, calling for amendments, revoking and adoption of particular pieces of legislation and policies. It is easier to assess the degree of implementation of such recommendations.

Serbia fully implemented the recommendations from paragraph 62 of Committee's Concluding Observations to Serbia and took number of measures to implement 25 recommendations of the Committee that require continuous implementation. These recommendations are partially implemented and authorities need to continue to take measures and step up efforts for the implementation.

Numbers of recommendations were not implemented sufficiently in a satisfactory manner and recommendations from paragraphs 34 and 58 of Committee's Concluding Observations to Serbia weren't implemented at all. Due to lack of any reliable data on alleged forced interventions, it has been impossible to analyze if recommendation from paragraph 36 of Committee's Concluding Observations to Serbia were implemented or not.

Some of the measures Republic of Serbia took to implement the recommendations of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities constitute examples of good practice:

- Systematic incorporation of recommendations from Committee's Concluding Observations to Serbia into the new National Disability Strategy of Serbia for the period 2020/2024
- Systematic introduction of prohibition of disability- based discrimination in new legislation
- Amendments to Criminal Code criminalizing disability- based discrimination and increasing penalties for acts of sexual violence against persons with disabilities
- Systematic training of experts by independent human rights institutions and Legal clinic of Faculty of Law of University of Belgrade
- Budgetary transfers to less developed municipalities in order to enable them to provide social support services to persons with disabilities
- Public broadcasting service's coverage of success of Paralympic athletes

- Increase in availability of subtitling of public broadcasts and development of data base on accessibility of built environment
- Office of Ombudsman's annual awards to municipalities for results in ensuring accessibility and removing barriers
- Office of Ombudsman is appointed as National preventive mechanism against the torture in line with the recommendations of treaty bodies
- Introduction of personal assistance and support services for adults and children in number of municipalities
- Ministry of Education provides students with disabilities with textbooks in accessible formats free of charge
- Budgetary fund for investments in promotion of employment of persons with disabilities
- Defining the criteria for accessibility of polling stations and setting up of commissions for evaluation of accessibility of polling stations in 161 municipalities in cooperation with the representatives of local associations of persons with disabilities who monitored the accessibility of polling stations and made recommendations
- Ratification of the Marrakesh Treaty

Serbia needs to take number of measures in order to implement recommendations of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities, some of the most urgent being:

- review of its legislation, including by assessing disability and support schemes, and harmonize it with the Convention, including the human rights model of disability
- ensuring that the relevant laws and regulations define the denial of reasonable accommodation as a form of discrimination on grounds of disability
- including disability-specific provisions in Law on Gender Equality
- preventing any new institutionalization of infants under the age of 3 and ensure a more efficient transition for boys and girls moving from institutions into families
- developing a comprehensive accessibility plan, and ensuring efficient monitoring of that plan, and a roadmap that sets benchmarks for the removal of barriers
- harmonizing its legislation with the Convention, with a view to replacing substituted decision-making with supported decision-making regimes that respect the person's autonomy, will and preferences, and establish transparent safeguards
- adopting measures to provide deaf persons with access to civil proceedings on an equal basis with others
- repealing laws, including the Law on the Protection of Persons with Mental Disabilities, and prohibit impairment-based detention of children and adults with disabilities, including involuntary hospitalization and forced institutionalization
- adopting a comprehensive strategy and measures for effective deinstitutionalization
- increasing investments to enable all persons with disabilities to live independently and to have support in the community
- increasing its efforts to improve access to trained guide dogs for blind or vision-impaired persons
- identifying concrete targets in the Action Plan for Inclusive Education (2016-2020), to meet inclusive education standards and requirements
- increasing investments to provide reasonable accommodation to students with disabilities
- reviewing the assessment of working capacity to eliminate the medicalized approach and to promote the inclusion of persons with disabilities in the open labour market

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

342.726-056.24(497.11)

ТАТИЋ, Дамјан, 1968-

Анализа спровођења препорука Комитета за права особа са инвалидитетом у Републици Србији / [Дамјан Татић]. - 2. допуњено изд. - Београд : Национална организација особа са инвалидитетом Србије (НООИС), 2020 (Београд : Финеграф). - 81 str. ; 25 cm"

Назив пројекта: 'Људска права за све'" --> колофон. - Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-88639-10-1a) Особе са инвалидитетом -- Правна заштита -- Србија

COBISS.SR-ID 18667785

СКЕНИРАЈ МЕ

